

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Dětská kniha a práce s ní

Bakalářská práce

Autor: Barbora Tmějová
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Jazyková a literární kultura
Vedoucí práce: PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.



Zadání bakalářské práce

Autor:	Barbora Tmějová
Studium:	P13751
Studijní program:	B7310 Filologie
Studijní obor:	Jazyková a literární kultura
Název bakalářské práce:	Dětská kniha a práce s ní
Název bakalářské práce AJ:	Children's Book And Work With It

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V bakalářské práci se studentka zaměří na fenomén dětské knihy zejména z produkce malých specializovaných nakladatelství. V teoretické části objasní pojmy jako leporelo, obrázková kniha, komiks, autorská kniha, ilustrace a další. V části praktické bude zdokumentována série čtení a workshopů na motivy konkrétních knih se skupinou dětí předškolního věku. V závěru studentka shrne cyklus čtení a práci s dětmi.

URBANOVÁ, Svatava. Meandry a metamorfózy dětské literatury. V Olomouci: Votobia, 2003. 363 s. ISBN 80-7198-548-1. URBANOVÁ Svatava. Figury a figurace. Studie o ilustracích, obrázkových knihách, albech, leporelech a komiksech 2011, 174 str. ISBN 9788073688592 REISSNER, Martin. Východiska a současnost české ilustrace. In Fenomén kniha. Výtvarná výchova a umění knihy. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Albert, 2008. s. 42-63, 21 s. Fenomén kniha. ISBN 978-80-210-4727-3. MANDYS, P. aj. 2 x 101 knih pro děti a mládež: nejlepší a nejlivnější knihy. Praha: Albatros, 2013, 448 str. ISBN 978-80-00-03336-5 PENNAC Daniel. Jako román. Mladá fronta, 2004, 120s. ISBN 80-204-1140-2 ČERNÁ Olga. Čtení není žádná nuda. Náměty k rozvíjení čtenářské gramotnosti a radosti ze čtení. Portál, 2014, 120s. ISBN 978-80-262-0720-7

Garantující pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Jana Bílková, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	16.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Jičíně dne 20.5.2018

.....

Děkuji panu PhDr. Lukáši Zábranskému, Ph.D., za vedení práce a věcné připomínky k tématu. Děkuji Mgr. Michaele Sehnalové, knihovnici dětského oddělení Knihovny Václava Čtvrťka v Jičíně za cenné rady a sdílení zkušeností, Mgr. Kateřině Novákové Kašparové z lesní školky Lišákovo Doupě za pomoc a spolupráci při realizaci tvůrčích dílen a Mgr. Pavlíně Synkové, Ph.D., za morální podporu. Velké poděkování patří především mé rodině, která mě podporovala po celou dobu studia a mým dětem za to, že „jednoduše jsou“.

Anotace

Tmějová Barbora. *Dětská kniha a práce s ní*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018, 49 s. Bakalářská práce

Bakalářská práce se věnuje tématu dětské knihy a konkrétních aktivit, které lze na motivy daných knih s dětmi realizovat.

V teoretické části je na dětskou knihu nahlíženo jako na svébytný fenomén, který v sobě zahrnuje tři hodnotící kritéria – estetické, etické a edukativní. Tato kritéria jsou použita jako metodika při rozboru vybraných knih v části praktické. Následují kapitoly o předčtenářské gramotnosti a vývojových etapách dítěte a s tím související rozlišení literatury vhodné pro rané dětství. Dále v teoretické části objasňuji pojmy, které jsou úzce spjaty s částí praktickou. Mapuji situaci na knižním trhu v České republice po roce 89, její specifika, vývojové tendence a funkci literárních cen ve vztahu k dětskému písemnictví. Představuji vybraná nakladatelství, jejich přístupy a vize při vydávání literatury pro děti a mládež.

V části praktické jsou zdokumentovány tvůrčí dílny na motivy knih z uvedených nakladatelství, které byly realizovány se skupinou dětí ve věku 3–6 let. Zvolené knihy jsou posuzovány dle hodnotících kritérií 3E, jsou sledována jejich naplnění a zhodnocení ve vztahu ke komplexnímu rozvoji malého dítěte.

Klíčová slova: dětská kniha, estetika, etika, edukace, předčtenářská gramotnost, tvůrčí přístupy

Annotation

Tmějová Barbora. *Children's Book and Work With It*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 49 p. Bachelor Degree

The bachelor thesis deals with the topic of the children's book and concrete activities that can be realized on the theme of these books with children.

In the theoretical part, the child's book is viewed as a peculiar phenomenon, which includes three evaluation criteria - aesthetic, ethical and educational. These criteria are used as a methodology for analyzing selected books in practical part. The chapters on pre-reading literacy and developmental stages of the child and the related resolution of literature suitable for early childhood follow. Furthermore, in the theoretical part, I explain the terms that are closely related to the practical part. I map the situation on the book market in the Czech Republic after 89, its specifics, development tendencies and the function of literary prices in relation to children's literature. I present selected publishers, their approaches and visions in publishing literature for children and youth.

Practical workshops are documented on the basis of books from the above mentioned publishing houses, which were realized with a group of children aged 3-6 years. Selected books are evaluated according to the 3E evaluation criteria, their fulfillment and evaluation in relation to the complex development of a small child are monitored.

Keywords: children's book, aesthetics, ethics, education, pre-reading literacy, creative approaches

Obsah

1	Teoretická část	8
1.1	Úvod	8
1.2	Fenomén dětské knihy – estetické, edukativní a etické hledisko	9
1.3	Hodnotící kritéria 3E	10
1.3.1	<i>Estetika</i>	10
1.3.2	<i>Edukace</i>	12
1.3.3	<i>Etika</i>	14
1.4	Předčtenářská gramotnost a vývojové etapy dítěte	14
1.4.1	<i>První až třetí rok života dítěte – „batole objevuje“</i>	14
1.4.2	<i>Třetí až šestý rok života dítěte – „živost a síla imaginace“</i>	16
1.5	Rozlišení dětské literatury	18
1.5.1	<i>Členění dle vyjadřovacích prostředků</i>	18
1.5.2	<i>Členění dle typologie dětské knihy</i>	20
1.6	Pojmosloví užitá v praktické části bakalářské práce	21
1.6.1	<i>Leporelo</i>	21
1.6.2	<i>Autorská kniha</i>	23
1.6.3	<i>Komiks</i>	25
1.6.4	<i>Ilustrace</i>	26
1.7	Současná literatura pro děti a mládež	27
1.7.1	<i>Situace na knižním trhu po roce 1989, její specifika a vývoj</i>	27
1.7.2	<i>Knižní tvorba pro děti na přelomu 20. a 21. století</i>	28
1.8	Literární ocenění – stabilizační faktor a ukazatel kvalitní knižní produkce	29
1.8.1	<i>Magnesia Litera</i>	30
1.8.2	<i>Zlatá stuha</i>	31
1.9	Knihy jako osobitý artefakt – vybraná nakladatelství a jejich tvůrčí přístupy	31
1.9.1	<i>Labyrint</i>	32
1.9.2	<i>Meander</i>	33
1.9.3	<i>Běžlíška</i>	34
2	Praktická část	36
2.1	Hravouka	37
2.2	Ptáček a lev	39
2.3	Neboj, neboj!	41
2.4	Molly a Zuza	43
2.5	Ferdinande!	45
3	Závěr	47
4	Seznam informačních zdrojů	48

1 Teoretická část

1.1 Úvod

V době, která, zdá se mi, přeje vulgarizovanému vyjadřování, devalvací hodnot a morálních zásad, je velmi důležité kultivovat lidského jedince za pomoci různých prostředků. Jedním z těchto prostředků, který lze využívat již od raného dětství, je nepochybně kniha. Vždy tu byla a po nástupu digitálních technologií, které její roli spíš prověřily, než utlumily, snad stále bude. Mám za to, že estetické citění a další jemné stránky lidské osobnosti nejsou daností, ale mají se cíleně a vědomě rozvíjet a nabývat. Při předčítání knihy malému dítěti ostatně kultivujeme i sami sebe. Učí nás to trpělivosti, vědomému přístupu k dané aktivitě, třibení si svých životních postojů, uvědomování si funkčních či nefunkčních vzorců chování, jazykové pestrosti, rétorické schopnosti a mnoha dalším věcem.

Tato bakalářská práce je exkurzem do světa dětské literatury a její aktuální produkce především z dílen menších nakladatelství. Slovo exkurz volím z toho důvodu, že téma dětské literatury je velmi široké a jsem si vědoma toho, že se tedy bude jednat o pouhou výseč této problematiky. Cílem této práce je představit kvalitní knižní produkci literatury pro děti a mládež a možnosti rozvoje vztahu předškolních dětí ke čtení. Jako metodologické východisko pro výběr knih a pro následující aktivity s dětmi, jsem zvolila tři základní parametry, které pro dětskou literaturu stanovuje Martin Reissner v knize *Ilustrace – Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*. Těmito parametry jsou estetické, etické a edukativní hledisko. Tyto parametry jsou obecně známé v teorii literatury, avšak v rámci dětského písemnictví nabývají specifických významů především s ohledem na věk a schopnosti recipienta. Mám za to, že pokud kniha naplňuje všechny zmíněné ambice, stává se dobrým průvodcem na cestě k celoživotnímu kladnému vztahu k četbě, citlivě rozvíjí estetické vnímání, tříbí lidský charakter a pomáhá se lépe orientovat v mezilidských vztazích i ve svém vlastním nitru. Kniha jako svébytný artefakt se tak může stát jedním z činitelů komplexního rozvoje dítěte.

Kromě bližšího vymezení estetického, etického a edukativního hlediska se v teoretické části bakalářské práce věnuji prospěšnosti čtení dětem v raném věku a specifícností jejich recepce literatury a knihy jako artefaktu. Zaměřuji se především na předškolní věk, a to z toho důvodu, že v rámci praktické části jsem se věnovala skupině dětí ve věku 2–6 let, tudíž je to pro mě cílová skupina. V této kapitole vycházím

především z publikace Otakara Chaloupky *Rozvoj dětského čtenářství* a publikace psychologa a pedagoga Pavla Říčana *Cesta životem*. Dávám do souvislosti psychologický a senzomotorický vývoj dítěte a tři výše zmíněná kritéria.

Následuje kapitola, která pojednává o členění dětské literatury. Vycházím zejména z publikace *Literatura pro děti s ukázkami textů: učebnice pro 2. roč. stud. oboru učitelství pro mateřské školy na stř. pedagog. školách* Vladimíry Gebhartové. Její členění dle typů knih považuji za funkční s ohledem na kritéria, která sleduji. Následují podrobnější popisy pojmů, se kterými pracuji v části praktické.

V další kapitole reflektuji vývoj knižního trhu na přelomu 20. a 21. století, jeho specifika a tendence, s tím souvisejí i literární ocenění, která fungují jako vodítka v knižní produkci.

Dále se v teoretické části věnuji nakladatelstvím, která se zaměřují na dětskou knihu s patřičnou péčí. Zmiňuji okolnosti jejich vzniku, představuji produkci, vizi a přístupy při vydávání knih pro děti.

V praktické části práce aplikuji kritéria 3E na konkrétní knihy ze zmíněných nakladatelství. Dokumentuji a shrnuji workshopy s dětmi, společnou tvorbu autorské knihy a návrhy na aktivity s dětskou knihou. Inspiračním zdrojem v praktické části mi byla kniha Olgy Černé *Čtení není žádná nuda – Náměty k rozvíjení čtenářské gramotnosti a radosti ze čtení*.

1.2 Fenomén dětské knihy – estetické, edukativní a etické hledisko

„Dětská kniha je osobitý estetický objekt, jenž zejména pro specifičnost recipientů vyžaduje kritické vnímání odlišné od krásné literatury určené pro dospělé. Zásadním hodnotícím kritériem je komplexní vnímání dětské knihy, tedy reflexe zahrnující typografické, ilustrační, literární a edukační dimenze díla.“¹

Dětské písemnictví si ze své podstaty zachovává a buduje jinakost, která je mu vlastní. Jako východisko k této práci jsem zvolila „triptych“, který zmiňuje Martin Reissner v knize *Ilustrace – Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*. Autor této knihy tvrdí, že tato tři kritéria jsou nutná pro zachování seriózní a hodnotné literatury pro

¹ REISSNER, Martin. *Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy = Illustration : insights into illustrations to accompany Czech children's books*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. ISBN 978-807028-439-1. s. 21

děti a mládež.² Tato tři, z větší části naplněná kritéria, hrají tedy hlavní úlohu při rozlišení kvalitní literatury od substandardní literární struktury bez vyšších ambicí. Zároveň komplexností těchto základních funkcí nabývá literární dílo svébytnosti a schopnosti všestranně rozvíjet dětskou osobnost po stránce charakterové, rozumové, volní a citové.

1.3 Hodnotící kritéria 3E

1.3.1 Estetika

„Estetika v současnosti je vědou o estetické funkci, tedy jakési síle, která utváří hodnotu. Nositelem estetické funkce se může stát jakákoliv věc a jakákoliv událost či dění. Hranice mezi estetickou a mimoestetickou oblastí není pevně stanovena, zpravidla je závislá na vnímavosti jedince a mění se průběhem života, změnou nálad či nějakou významnou událostí. [...]Nedá se říci, že estetická funkce je ovládána individuem, tedy každým z nás, její rozložení je spojeno s určitým společenským celkem.“³

Estetická funkce spočívá ve vytvoření podmínek pro estetický prožitek literatury. Má rozvíjet fantazii, vzbuzovat cítění a prožitek. Literární dílo jako estetický objekt patří k nejbohatším estetickým objektům vůbec. A to z toho důvodu, že využívá bohatosti a rozmanitosti slovesné složky, komponentů výtvarných, typografických i řemeslného zpracování. Estetická funkce u literárního díla vzniká souhrou obsahovou, formální i vnějších podmínek recepce.

Uznání důležitosti estetických podnětů pro raný dětský věk má velmi dlouhou tradici: *„Již Platón prohlašoval, že dítěti je múzické umění blízké, že pohyb, zvukový projev, rytmus, harmonie jsou člověku vzorem. Platón dokonce soudil, že každá výchova dítěte má vycházet z estetického působení na ně, že umění má být základem výchovy všeobecně. Tento názor zastával i Aristoteles, který vyjádřil také dvě myšlenky trvale platné, které i dnes hrají v pojetí estetické výchovy dítěte významnou úlohu, totiž myšlenku o syntetizujícím, sjednocujícím působení umění a potažmo pak o možnosti estetického vlivu na člověka tak, aby si on sám mohl vytvářet sjednocující pohled na svět, a dále myšlenku o relaxační funkci umění. Samo antické umění kalokagathie přisuzovalo umění, a tedy i výchově dítěte k němu značný význam, mj. i ve smyslu harmonizace vzdělávacích*

² Tamtéž, str. 7

³ KOZÁKOVÁ, Petra, Tereza BURIÁNKOVÁ, Ondřej PEŠEK a Eva HEŘMANOVÁ.

Estetika. *Artslexikon* [online]. [cit. 2018-04-28]. Dostupné z:

<http://www.artslexikon.cz/index.php?title=Estetika>

a mravně výchovných složek formativního působení.“⁴

Jedním z důležitých zdrojů estetických podnětů je v raném dětském věku bezesporu kniha. Dítě batolecího a předškolního věku si samozřejmě zpravidla knihu samo nevybírá. Rodič potažmo pedagog se tím pádem stává zprostředkovatelem a průvodcem po knize. Je tedy v jeho kompetenci, jakou knihu pro četbu s dítětem zvolí. Volba by měla souviset s věkem a schopnostmi dítěte, tyto faktory jsou totiž určující pro pochopení dané knihy.

V kontextu současné literatury, vyznačující se značným prolínáním žánrů a stylů a doslovným nadbytkem literatury, je pro laického čtenáře orientace na českém literárním trhu velmi složitá. *„Vydání knihy se stalo technologicky velmi jednoduchým procesem. Není tedy divu, že na český knižní trh mířil rok od roku větší počet knižních titulů, jejichž množství nakonec začalo samotný trh paralyzovat a čtenářům komplikovalo možnost orientovat se v aktuální knižní produkci.*“⁵ Rodič či pedagog se ztrácí v záplavě literární produkce. Mnohdy sáhne po již osvědčených knihách, které jsou mu dobře známé z dětství. Může se však stát, že taková literatura neuspokojí současného dětského čtenáře, neboť nedošlo k aktualizaci jazykového kódu a dítě textu zcela neporozumí. Problém s časovou osou nastává i u reedice či překladové literatury, kdy propad mezi dobou, kdy bylo dílo napsáno, se může značně lišit od doby, kdy se dostane ke čtenářům. Literární symbolika a projektování fikčních světů se tak může do značné míry lišit a přiřazovat tak zcela odlišné významy.

Rovněž nastává problém ve vnímání literatury v ohledu na její původnost. Jsme zahlceni již mnohokrát převyprávěnou a předělanou literaturou, častokrát doplněnou o banální ilustrace. Mnohé úpravy původního textu vedou ke snížení jeho estetické kvality. Necitlivě aktualizovaná vydání mohou původní dílo naprosto degradovat.

Zamýšlením se nad estetickými znaky literatury pro děti a mládež proto může poskytnout jistá vodítka pro volbu četby pro děti. Svatava Urbanová uvádí, že *„ačkoliv se dobové normy mohou měnit, estetické modely jsou v literatuře pro děti a mládež poměrně stabilní, střídají se spíše jen vzory, styly a funkce. V dětské literatuře fungují určité zákonitosti, které jsou spjaté s topizací, s archetypálností, s tradicí pojmání „vlastního“ a „cizího“.*“⁶

⁴ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. 62-63 s.

⁵ FIALOVÁ, Alena, ed. *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014. 817 s. Literární řada. ISBN 978-80-200-2410-7. s. 13

⁶URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. V Olomouci: Votobia, 2003. 363 s.

Pro potřeby této práce jsem se u vybraných knih, se kterými jsem pracovala v rámci praktické části, zaměřila především na esteticko knižního artefaktu jako takového. Hodnotím zejména stránku výtvarnou, typografickou a řemeslné zpracování. Jistým vodítkem výběru mi byla i literární ocenění, která u jednotlivých knih uvádím.

1.3.2 Edukace

U krásné literatury je bezesporu nejdůležitější funkce estetická, ale funkce edukativní jí dává další rozměr zvláště, pokud hovoříme o literatuře pro děti a mládež. Eduard Petru ve svém díle *Úvod do studia literární vědy* hovoří o funkci informativní, kterou v této práci označuji jako funkci edukativní. Funkci informativní Petru ve své publikaci definuje jako: „*schopnost literárního díla poskytnout určitý okruh sémantických informací o skutečnosti, která je předmětem literární reflexe.*“⁷ Jaroslav Toman naproti tomu funkci edukativní označuje termínem poznávací a uvádí ji do souvislosti s literárním dílem následovně: „*Výtvar slovesného umění vždy zobrazuje mimoliterární skutečnost, a proto zprostředkovává realie a poskytuje věcné poznatky. Ovšem věcné informace v něm mají smyslově konkrétní a emocionální tvářnost.*“⁸

Kvalitní dětská literatura se tedy v tvůrčích uměleckých principech zásadně neliší od literatury určené dospělým čtenářům. Toman tvorbu dětské literatury definuje následovně: „*Autor dětské knihy na základě svého emocionálně estetického zážitku zprostředkovává formou literárního textu, a v některých případech též výtvarným zobrazením, podstatné a pravdivé poznání skutečnosti a hodnotí ji dle svého etického a estetického ideálu i svého občanského postoje.*“⁹ Stejný tvůrčí princip funguje u obou literárních odvětví.

Literatura pro děti se liší především ve specifičnosti, která je úzce spjata s věkem dětského recipienta. Autor by měl brát ohled na jeho psychické předpoklady, zvláštnosti, potřeby a možnosti. V rovině edukace to znamená, že pracuje s „dětským aspektem“ a edukativní či didaktické sdělení tomu přizpůsobuje. Aby došlo ke správné recepci textu a jeho porozumění, vyžaduje se od autora pozorný a uvědomělý přístup.

s. ISBN 80-7198-548-1. s. 48

⁷ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s. ISBN 80-85839-44-X. s. 13

⁸ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd. České Budějovice: PF v Českých Budějovicích, 1992. s. 9

⁹ Tamtéž, s. 47

Dále Toman s ohledem na tyto skutečnosti vymezuje v rámci kritéria edukace ještě další vrstvu, a tou je tzv. *funkce fyziologická*, která je zaměřená na zvládnání výslovnosti obtížných hlásek nebo jejich skupin a je spojená též s jazykovou kultivací.¹⁰

Pokud je kritérium edukace v knize dominantní, dá se tato složka rozvinout v rámci nějaké aktivity a významně tak knihu zapojit do života dítěte. Zajímavým aspektem dětského vnímání především v období předškolního věku je totiž téměř totožné chápání práce a hry. Hra dítěte předškolního věku má tvořivý a zároveň pak i poznávací charakter. Otakar Chaloupka k tomu dodává následující: „*Tento rys dětské hry jako cílově funkčního a zároveň emočně působivého a saturujícího jednání, spojený s tím, že hra je pro dítě mnohdy blízká práci co do zaměření nebo hrou na práci co do sociálních vazeb, vede často k dosti oprávněné úvaze, zda zainteresovanost dítěte na hře a jeho prožívání hry není vlastně zdrojem hlubších citových vztahů k práci.*“¹¹

Domnívám se, že tento rys dětského vnímání hry, práce či jiných aktivit lze velmi dobře vztáhnout k práci s knihou. V současnosti existuje celá řada knih, které malému dítěti přibližují různá povolání či zájmy. Jako velmi zdařilý příklad uvádím knihu nakladatelství Labyrint *Lumír včelaři*¹² vydanou v roce 2013. Prvotina Anety Františky Holasové je její autorskou knihou a dostala se do užšího výběru soutěží *Nejkrásnější kniha roku 2013* a *Zlatá stuha 2013*. Kniha je ve své podstatě poetickým slabikářem pro včelaře-začátečníky. Medvěd Lumír se stane čtenáři průvodcem po „včelařově roku“, seznámí ho s děním v úlu, vysvětlí, jak se vyrábí med, propolis i to, proč jsou včely v ekosystému tolik potřebné. Kniha patří do žánru uměleckonaučného a její kvality jsou naplněny po stránce edukativní, estetické i etické. Zároveň velmi poutavě přibližuje včelařské řemeslo. Myslím si, že pokud rodič dokáže poznat zaujetí svého dítěte v nějakou činnost či třeba lásku k přírodě, může pomocí knihy dítě motivovat a aktivizovat. V tomto případě třeba k zájmu o včelařství. Zároveň se při četbě prohlubuje partnerství s dospělým, který dítě provází tématem. Z vlastní zkušenosti vím, že existují nabídky včelařského volnočasového kroužku, tak lze zájem proměnit i v reálnou aktivitu, a nakonec i k celoživotnímu vztahu právě k tomuto řemeslu.

¹⁰ Tamtéž, s. 48

¹¹ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. s. 95

¹² Labyrint. Labyrint [online]. [cit. 2018-05-07]. Dostupné z: <http://www.labyrint.net/kniha/684/lumir-vcelari>

1.3.3 Etika

Posledním kritériem výše zmíněného triptychu je etika. Termín pochází z řeckého *ethos*, což znamená *zvyk, obyčej* či *mrav*. Etika zkoumá morálku nebo morálně relevantní jednání a jeho normy. Etika je disciplínou praktické filozofie a zabývá se teoretickým zkoumáním hodnot a principů, které usměrňují lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle. Hodnotí činnost člověka z hlediska dobra a zla.

V oblasti dětské literatury je etická funkce vnímána jako *funkce výchovná*. Chápeme ji tedy jako funkci, která vymezuje morální aspekt dětské knihy. Toman ve své knize uvádí, že dětského recipienta poučuje o zásadních normách vztahů mezi lidmi a povinnostech dítěte vůči sobě, svým vrstevníkům a dospělým, fixuje v jeho vědomí představy o hodnotách dobra, zla, pravdivosti a krásy a utváří v něm potřebné mravní cítění, myšlení a konání.¹³ Jaroslav Toman hovoří též o *funkci společenské*, ovlivňující v duchu určité filozofie a ideologie společenské vědomí dítěte, jeho postoj k zobrazené sociální realitě a její poznání, chápání a hodnocení.¹⁴

Etické kritérium v dětské knize bylo v minulosti podmíněno dobovou ideologií a morálkou. Odstupem času jsou taková témata v dětské knize vnímána neaktuálně, směšně či dokonce negativně. Považuji za podstatné zmínit, že se naopak v dnešní společnosti objevují nová, mnohdy velmi citlivá témata, která by kvalitní dětská literatura měla reflektovat. Z této škály témat zmiňuji například téma uprchlictví, migrace, multikulturalismus, různé podoby rodiny – neúplná rodina, gay a lesbická rodina a další.

1.4 Předčtenářská gramotnost a vývojové etapy dítěte

V této části představuji aspekty vývojových etap dítěte do 6 let, které jsou důležité pro téma práce a jsou uvedeny do souvislosti s předčtenářskou gramotností.

1.4.1 První až třetí rok života dítěte – „batole objevuje“

Předpokladem pro porozumění obsahu literárního díla je schopnost určité úrovně myšlení, poznávacích procesů a řeči. Tyto schopnosti se organicky vyvíjejí již od narození. Dítě se seznamuje s knihou mnohem dříve, než se samo naučí číst. Během těchto setkávání si formuje svůj prvotní postoj ke čtení a knize, utváří se tedy jeho *předčtenářská*

¹³ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd. České Budějovice: PF v Českých Budějovicích, 1992. s. 48

¹⁴ Tamtéž, s. 48

gramotnost. Tento vztah považuji za formativní v budoucím postoji ke knize a čtenářství. Otakar Chaloupka ve své knize *Rozvoj čtenářské gramotnosti* tvrdí, že: „*chceme-li hovořit o počátcích dětského čtenářství, musíme jít až k počátku těchto počátků, k té fázi života dítěte, kdy budoucí čtenář nečte a s uměleckou slovesností se setkává postupně jinak, naslouchá jí nebo vnímá ve vizuálně akustickém spojení.*“¹⁵

V prvním a druhém roce dochází u dítěte k rozvoji senzomotorických dovedností. Říčan dokládá ve své knize *Cesta životem*, co je dítě schopné v cca dvou letech věku. Zkouší manipulovat s předměty, dokáže si prohlížet leporelo, pozoruje reakce předmětů a živých bytostí. Dítě je schopné uchopit tužku a vést ji po papíře. Ve dvou letech je schopné napodobit kresbu dospělého, pokud mu něco předkreslí. Dochází k výraznému rozvoji řeči, a to zejména ve chvíli, kdy začne chápat, že každá věc má své jméno. To zapříčiní výrazné zrychlení tempa učení se novým slovům.¹⁶ Zásadní změna v kognitivním vývoji dítěte nastává ve chvíli, kdy je schopno myslet v představách. „*Do té doby si uvědomuje pouze předměty, které bezprostředně vnímá, které má prostorově určené. Představa dítěte se vyvíjí velmi složitě od představy-obtisku a představ reprodukčních ke složitějším představovým strukturám, spjatým s činností aktivitou, na nichž se značně účastní obraznost dítěte a jeho emocionální angažovanost.*“¹⁷

Tato schopnost je základním předpokladem pro alespoň částečné pochopení vnímaného obsahu literárního díla, kdy dítě již bude moci porozumět jednoduchému textu a také poznat, co je zobrazeno na ilustraci. Batole je schopné si představit svoje konání a zkouší používat k dosažení svého cíle různé prostředky. Říčan z tohoto pokroku vyvozuje, že dítě dochází k uvědomění, kdy představa je odlišná od věci, kterou si představuje. Patří k představované věci, ale není s ní totožná, pouze ji reprezentuje.¹⁸ Při hře napodobuje nepřítomné osoby, prožité okamžiky a používá zástupné předměty. Vývoj poznávání probíhá ve vzájemném působení s rozvojem řeči dítěte. Mezi dvanácti a osmnácti měsíci začíná dítě chápat, že každá věc a živá bytost má své jméno, svůj název. Pavel Říčan to ilustruje na příkladu psa následovně: „*haf-haf“ byl symbol psa, charakteristická část jevu „pes“; ale slovo „pes“ to už je znak, který je od skutečného psa odlišný, znamená*

¹⁵ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. s. 62

¹⁶ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 435 s. Pyramida – encyklopedie. ISBN 80-7038-078-0.

¹⁷ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. s. 66

¹⁸ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 435 s. Pyramida – encyklopedie. ISBN 80-7038-078-0. s. 117

psa jen proto, že je to tak dohodnuto.“¹⁹ Odtud už je kousek od uvědomění si, že tento pojem je trvalý a platný i pro ostatní, jiné psy.

Zpočátku dítě vyjadřuje nejprve svá přání, emoce či konstatování. Jeho řečové projevy se realizují ve vzájemné interakci s druhou osobou. Zajímavé zjištění formuluje Otakar Chaloupka, který dává do souvislosti citový aspekt rozvoje řeči. „*Závislost rozvoje řečových činností dítěte do tří let věku na času, který je mu v tomto směru věnován dospělou osobou, je prokázáný, rozvoj dětské řeči není automatický a je značně ovlivněn vnějšími podmínkami. Probíhá rychleji v interpersonálních vztazích dítěte s osobou, na niž je citově vázáno, než s osobou cizí, ale i z celkové emocionální zaměřenosti aktivit malých dětí, vposledku i ze souvislosti rozvoje dětské řeči s představivostí, která má silný emocionální náboj.*“²⁰ Ideálními formami pro toto období se jeví ukolébavky, říkadla, rozpočítadla, pohádky či písně. Důležitost těchto podnětů je zřejmá. Dítě se snaží řečové podněty reprodukovat, začíná lépe chápat jejich obsah, jejich vnímáním si osvojuje řeč, rozvíjí myšlení a paměť. Je dobré mít na zřeteli, že rozvoj dítěte probíhá komplexně, proto je více než vhodné poskytovat mu různé estetické a umělecké podněty. Vhodně volený výtvarný doprovod knih může dítěti usnadnit pochopení textu, zároveň funguje jako motivace k prohlížení, poslechu i reprodukci. Z hlediska literárních podnětů jsou vhodná lepoprela, obrazové knihy. Pokud jsou kvalitně a vizuálně citlivě zpracované, mohou být pro dítě zajímavou a inspirující knihou i knihy se zvukovým doprovodem. Klasická pohádka a autorské verše pro nejmenší, mohou sehrát úlohu mezigeneračního mostu v rozvoji sociálních kompetencí.

1.4.2 Třetí až šestý rok života dítěte – „život a síla imaginace“

Po bouřlivém rozvoji prvních třech let nastává mezi třetím a šestým rokem jisté zpomalení. Říčan popisuje toto období, jako období „*vlastní iniciativy*“, kdy dítě prochází různými zkušenostmi, zkouší širí nastavených mantinelů, pokouší se vnutit vlastní vůli svému okolí, vyznačuje se velkou podnikavostí, smělou průbojností a odvahou riskovat. Jako pojistka proti tomuto jednání, které mnohdy může hraničit s opravdovým nebezpečím, funguje společností vštípená schopnost prožívat vinu a mít

¹⁹ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 435 s. Pyramida – encyklopedie. ISBN 80-7038-078-0. s. 117

²⁰ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. s. 88

výčitky svědomí.²¹ To je zárodek autoregulace chování, jež je velmi důležitá pro budoucí vstup do školy a zařazení se do dalšího více organizovaného stupně společnosti.

Rozumový vývoj předškoláka se dá vědomým působením podporovat, a tak vedle rozvoje matematických kompetencí a logického myšlení, můžeme podporovat též vývoj řeči. Nejsnazší cestou, jak toho dosáhnout, je povídání si s dítětem a čtení. Převáděno na řeč čísel – v šesti letech může být schopno užívat dvou a půl tisíce slov a rozumět více či méně dokonale dalším tisícům slov. Osvojuje si též základy gramatiky. Dokáže vyjádřit, co chce sdělit, a své sdělení přizpůsobuje i osobě, se kterou mluví. V tomto období může dítě trpět různými vadami řeči. Na vině ponejvíce bývá nedostatečná komunikace s dítětem, málo prostoru pro samostatnou hru dítěte, příliš mnoho času stráveného na multimediálních zařízeních či špatná motorika mluvidel. Pokud problémy časem neustoupí, řeší se s pomocí odborného logopeda.

Další výrazný rys předškoláka, který Říčan ve své knize definuje, je egocentrismus. Jde o tzv. *kognitivní egocentrismus*. Dítě si informace, kterým nerozumí či mu nevyhovují, přizpůsobí dle svého. Nechápe, pokud zastává druhá osoba jiné hledisko, než které zastává ono samo.²² Z toho vyplývá i tzv. *egocentrická řeč*, kdy dítě vede s druhým dítětem v podstatě monolog. Vnímá svět v magické a antropomorfní podobě a je pro něj důležitá názornost a intuitivnost.

Důležitá je též podpora a rozvoj sociálních vazeb především mezi vrstevníky. Dětská přátelství trvají mnohdy jen krátce, ale i zklamání, která z toho plynou, znamenají pro jedince velmi hodnotnou zkušenost. Dítě se navzdory kognitivnímu egocentrismu učí schopnosti vcítění, tedy empatie, což může být využito v mravní výchově. Začíná se učit i roli soupeře, což je zdravé, ale zároveň je potřeba podporovat schopnost solidarity a spolupráce.

Dítě v období předškolního věku kultivuje své dovednosti pomocí her, které jsou pro něj velmi důležité. Nejzajímavější a patrně vývojově nejdůležitějšími hrami, které Pavel Říčan uvádí, jsou tzv. *námětové hry*.²³ Využívá u nich velké míry představivosti, fantazie a důvtipu. Výtvarný projev se stává pro předškoláka jak hrou, tak i prostředkem k sebevyjádření. Může fungovat i jako katalyzátor nevyřčených přání a tužeb.

²¹ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 435 s. Pyramida – encyklopedie. ISBN 80-7038-078-0. s. 154

²² Tamtéž, s. 135

²³ Tamtéž, s. 139

Ve vztahu k jednotlivým činnostem, a tudíž i ve vztahu k literatuře je dítě, dle Říčana, vedeno zdánlivě přízemním, ale pochopitelným kritériem užitečnosti. Tato kategorie je velmi široká a koresponduje především s naplňováním jeho potřeb. Percepcí uměleckých slovesných podnětů dítě uspokojuje svůj orientační a poznávací zájem, zažívá tzv. *estetickou libost*, potěšení a radost z nového slova, obrazu, představy.²⁴ Dítě předškolního věku je obzvláště citlivé k slovesnému útvaru pohádky. Ta je blízká jeho mentalitě v několika rovinách – časovou neurčitostí, záhadným umístěním a tajemností, která z toho vyplývá. Dítěti vyhovuje svým zjednodušeným rozlišením lidí a činů na dobré a zlé, poněkud surovou morálkou, antropomorfizací postav a hlubokou fantastikou. Jak píše Pavel Říčan: „*dítě prostřednictvím pohádky přejímá nejstarší dědictví své kultury (i s jeho problematickými, temnými prvky) a značnou část historického programu, jímž se řídí jeho duševní vývoj.*“²⁵ Zároveň si dítě působením pohádky obohacuje své vnímání, slovní zásobu, dostává se mu základů morálních zásad a životních postojů.

Otakar Chaloupka problematiku vzniku a rozvoje dětského čtenářství shrnuje následovně: „*dětské čtenářství je možné adekvátně chápat pouze jako širší součást systému sledování estetického rozvoje dítěte vůbec i ve smyslu rozvoje jeho percepce výtvarného projevu, hudby, mimouměleckého estetického prostředí (např. ve vztahu k přírodě), estetiky životního prostředí atd. Není možné si dost dobře představit, že by tyto složky měly být nejen v předčtenářském, ale ani v pozdějším věku dítěte od sebe odděleny. Vzájemná intenzifikace estetických podnětů různých druhů, platí přirozeně nejen pro předčtenářský věk, ale i nadále v rozvoji jeho kulturních aktivit.*“²⁶

1.5 Rozlišení dětské literatury

1.5.1 Členění dle vyjadřovacích prostředků

S ohledem na věk recipienta je dobré zvolit literaturu odpovídající jeho schopnostem a míry recepcí. Z toho vyplývá, že čím je dítě menší, tím jsou nároky na specifické prostředky vyjádření větší. V závislosti na použití specifických vyjadřovacích prostředků lze rozlišovat tři základní typy literatury pro děti a mládež: intencionální,

²⁴ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. s. 114

²⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 435 s. Pyramida – encyklopedie. ISBN 80-7038-078-0. s. 143

²⁶ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. s. 107

neintencionální a lidovou slovesnost. Výběr knih pro praktickou část práce vychází pouze z literatury intencionální, a to z toho důvodu, že jsem čerpala ze současné knižní produkce.

Intencionální literatura – tvorba pro děti a mládež ve věku cca od 3 do 14 (15) let. Autor v ní uplatňuje a respektuje tzv. „dětský aspekt“. Jednotlivým věkovým kategoriím jsou přizpůsobeny obsah, forma, použité vyjadřovací prostředky i žánr. Klade se důraz na dějovou složku, většinou lineární vyprávění bez složitějších narativních struktur. Dle Jaroslava Tomana autor bere na vědomí psychické a mentální dispozice a zvláštnosti dětského recipienta v určitém věkovém stádiu jeho vývoje. Respektuje dětskou osobnost, usiluje o její hlubší poznání a rozvíjení.²⁷ Zdůrazňuje tedy ty prvky, které jsou aktuální pro vnitřní a vnější svět dítěte určitého věku.

Neintencionální literatura – umělecká tvorba, která byla původně adresovaná dospělým čtenářům, ale začala být přejímána dětmi a mládeží. Do literatury se dostává buď samostatným výběrem dětského recipienta či výběrem pedagoga. V prvním případě neintencionální literaturou rozumíme taková díla, která si děti samy osvojily, a v druhém pak literární texty, jež byly původně adresovány dospělým, avšak posléze upraveny pro dětského čtenáře – zkráceny, zjednodušeny či žánrově modifikovány.

Lidová slovesnost – tvorba nejvíce přístupná dětské psychice. Svou komplexností, v níž spojovala zvuk, slovo a pohyb, velmi významně působila na estetické vnímání malého dítěte. Folklorní žánry jako ukolébavka, říkadla, rozpočítadla jsou v průběhu času přejímány do dětské literatury. Otakar Chaloupka k tomu dodává: *„Dnes si plně uvědomujeme bohatství, rozpětí lidové kulturnosti, při níž se angažovalo dítě již v raném věku, do značné míry nám však mnohdy uniká, že zde prožívání estetických podnětů převážně neprobíhalo izolovaně, že estetické aktivity dítěte se projevovaly v komplexu s aktivitami jinými.“*²⁸

Různé formy lidové slovesnosti bývají těsně spjaty s oslavami tradičních svátků v průběhu roku. Dětem přístupnou a hravou formou objasňují význam a náplň jednotlivých svátků, pomáhají rozvíjet úctu a respekt k tradicím, dávají pocítit pravidelnému rytmu střídání ročních období, vzájemně propojují generace. Lidová slovesnost v takových případech tvoří část pestrého spektra, které v sobě zahrnuje též výtvarnou tvorbu, taneční, hudební a rytmické vyjádření. Komplexnost těchto podnětů je blízká nejmladším dětem, které mají přirozené zálibení v pohybových aktivitách, v hravosti, v rytmických prvcích apod.

²⁷ Tamtéž, s. 50

²⁸ CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. 572 s., s. 110

1.5.2 Členění dle typologie dětské knihy

Jako velmi vhodné členění, které rozlišuje knihy určené pro rozvoj předčtenářské gramotnosti u malých dětí, nabízí Vladimíra Gebhartová v publikaci *Literatura pro děti*.²⁹ Typologie dětské knihy tak, jak ji autorka představuje, vnímá knihu jako svébytný, komplexní artefakt, který se snaží odrážet schopnosti a možnosti dítěte v jeho postupném vývoji. Všímá si materiálového zpracování, podílu textu a obrázku, grafické úpravy i formátu. Vladimíra Gebhartová vymezuje sedm typů knih dle typologického členění

Typ obrazový – tento typ knihy je téměř beztextový, opírá se především o výtvarnou stránku. Námět navozuje didaktický a estetický záměr a též kompozici celého díla. Kniha slouží k prohlížení a také jako podklad pro vyprávění. Může mít různý formát, vazbu i materiál, ze kterého je vyrobena. Do této skupiny patří kniha – hračka, různé karty, jednotlivé pracovní listy, kostky, panoramatické knížky a další. Specifickým zástupcem v této kategorii je *leporelo*.

Typ hravě didaktický – knihy či publikace se stimulativním, podněcujícím charakterem. Do této kategorie patří vystřihovánky, omalovánky, papírové skládačky, publikace s didaktickými hrami a úkoly, různé poznávací publikace. Text je přítomen, avšak obrazová část je dominantní.

Obrazová kniha – také u tohoto typu knihy dominuje výtvarná složka. Společně s textem je však ve vzájemné umělecké symbióze. Text je inspirací pro základní námět i výtvarnou kompozici. Termín vychází z německého názvu Bilderbuch, který se taktéž používá i u nás. Doslovný překlad zdůrazňuje rozdíl mezi obrázkovou a obrazovou knihou. V prvním případě ilustrace funguje jako sekundární prvek, nenese námět, neslouží jako průvodce dějem. V případě Bilderbuchu se ilustrace významně podílí na celkové atmosféře knihy, pomocí obrazů doplňuje a podporuje dějovou linku. Taková kniha může mít různé podoby zpracování od velkoformátových publikací s využitím větší gramáže papíru, klasické knihy či podoby leporela.

Ilustrovaná kniha – do této kategorie Gebhartová zařazuje právě výše zmíněné obrázkové knihy. Ilustrace mají funkci obrazového doprovodu literárního příběhu, poezie, naučného textu a dalších. Text je tedy v tomto případě dominantnější jak proporčně, tak

²⁹ GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti s ukázkami textů: učebnice pro 2. roč. stud. oboru učitelství pro mateřské školy na stř. pedagog. školách*. 1. vyd. Praha: SPN, 1987. 287 s. Učebnice pro střední školy. s. 25

i významově. Tento typ patří k nejtradičnějším a nese převážně klasické žánry – pohádku, básně a povídku.

Sdružené tituly – autorka označuje tento typ také jako syntetizující publikace naučného charakteru. Kromě textu a obrázků jsou v knize přítomny i notové přílohy, metodické listy, gramofonová deska, fonokarta.

Neilustrovaná kniha – kniha, která slouží k předčítání, kde literární text nedoprovází ilustrace. Tento typ knihy je běžný pro starší děti a mládež. Předčítáním takové knihy se rozvíjí a podněcuje vlastní fantazie dítěte, především těch, které mají předpoklady silněji vnímat auditivní podněty. Neilustrované knihy, které jsou určeny malým dětem, jsou ideální pro chvíle odpočinku, k navození nějaké modelové situace či jako činnost předcházející nějaké aktivitě.

1.6 Pojmosloví užitá v praktické části bakalářské práce

1.6.1 Leporelo

Leporelo zpravidla bývá první knihou, se kterou se malé dítě setkává. Liší se od klasické knihy na první pohled, a to především svým řemeslným zpracováním, které je přizpůsobeno malému dítěti. Od knihy se očekává větší trvanlivost a snadná manipulace. Klasické leporelo má stránky z tvrdého kartonu, vazba je provedena lepením jednotlivých stránek. V současnosti jsou na knižním trhu různé, mnohdy netradiční formy zpracování leporela. Knihy mohou být z různých materiálů, kupříkladu z plastu či z látky. Papír může být různé gramáže. Způsoby rozkládání mohou být horizontální i vertikální. Z leporela se dá složit i trojrozměrný objekt. Textový doprovod může vést souběžně s obrázkem, může a nemusí mít epický základ. V leporelu nalezneme verše, říkadla i jednoslovné označení zobrazovaného.

„Název leporelo je odvozen ze španělštiny a má základ v latinském slově lepor, které označovalo jemnost, kouzlo, lepost slohu.“³⁰ Odvozeno z názvu mělo by leporelo okouzlovat, pokud je kvalitně a jemně zpracované. Důležitým rysem leporela, tak jak bylo zmíněno výše, je jeho funkce hračky. Kniha doslova vybízí k tomu, aby si s ní dítě hrálo. Funguje tedy jako aktivizační prvek mezi knihou a dítětem. Kromě prohlížení obrázků si dítě může leporelo různě skládat, stavět si ohrádky, domečky. Leporela, kterým

³⁰ GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti s ukázkami textů: učebnice pro 2. roč. stud. oboru učitelství pro mateřské školy na stř. pedagog. školách*. 1. vyd. Praha: SPN, 1987. 287 s. Učebnice pro střední školy. s. 27

se říká tzv. „*tiché knížky*“ či *Quiet Book*, jsou ušity z látky a mají různé odnímatelné komponenty. Mohou zobrazovat pohádku například O veliké řepě, kde se postavy dle příběhu přemísťují pomocí suchých zipů. Tyto knihy jsou skvělé na rozvoj jemné motoriky a mohou velmi dobře sloužit i dětem se zrakovým handicapem. Leporelo, vyrobené z plastu, si může dítě brát ke hře při koupání. Taková leporela jsou vhodná již od nejtěplejšího věku, zpravidla od šesti měsíců.

Typů leporel je na knižním trhu v současnosti velká škála, ovšem jsou mezi nimi výrazné rozdíly, které jsou patrné, jak v kvalitě řemeslného zpracování, tak i v obsahu slovesné složky a obrazové stránky knihy. Poměrně velkou část produkce tvoří přežaté tituly, které jsou často překládány bez ohledu na smysl a srozumitelnost textu, nebo je text nahrazován novým textem, často bez uměleckých kvalit. Ediční práce na těchto knihách bývá nedostatečná. V tiráži mnohdy nebývá uveden autor ani překladatel. Jako příklad velmi nekvalitní produkce knih pro děti udává Svatava Urbanová nakladatelství Librex a Pliska. „*Knihy těchto nakladatelství se vyznačují chaotickou změťí anachronismu, moralit, zastaralého slovníku, kostrbatou stylizací a otrěsnými rýmy.*“³¹ Na opačné straně stojí nakladatelství Běžilíška, Meander, Axióma a další, která odvádějí svědomitou ediční a nakladatelskou práci.

Leporela, která zobrazují na jednotlivé stránce jednu konkrétní věc, zvíře, dopravní prostředek atp., mají funkci poznávací a rozvíjí slovní zásobu dítěte. Seznamují ho s objekty v jeho blízkém okolí, se zvířaty, s rostlinami. Obrázky mohou být jak ve formě fotografie, tak kreslené či malované. Umístění obrázku je na střed a kontury jsou výrazné. Formát je zpravidla čtvercový, tudíž se liší od klasického obdélníkového. Objevují se i zpracování, kdy ořezem vzniká konkrétní tvar zobrazované věci – například dopravního prostředku, domku atp. Slovesná složka je omezena na jednoslovný název zobrazovaného. Plní v podstatě funkci slovníku.

Další leporela, nesou více textu či pojmenování. Mohou být umělekonaučná a dítěti zobrazují širší souvislosti a různá prostředí. U těchto typů se můžeme setkat například se zvířátky na statku, popisem města, různými typy dopravních prostředků, ale i s prostředím školky či jiných institucí. Takové knihy mohou nést prvek interaktivity v podobě vyklápěcích okének, vysouvacích prvků, otáčecích středů či zvukového

³¹ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. V Olomouci: Votobia, 2003. 363 s. ISBN 80-7198-548-1. s. 50

doprovodu. Tyto aktivizační prvky mají za cíl zaujmout dítě, motivovat ho k samostatné aktivitě, rozvíjejí jeho schopnosti i jemnou motoriku.

Zřejmě nejpočetnější skupinu leporel tvoří ta, která mají vedle obrazové složky zastoupenou ve větší míře i složku slovesnou. Obrazová část je v převaze, ale stále častěji ilustruje obsah sdělení a usnadňuje tak dítěti pochopení textu. Poslech rytmizovaného textu spolu s prohlížením obrázků patří k nejoblíbenějším činnostem malých dětí.

Byť by se mohlo zdát, že leporelo je ve své podstatě triviálním knižním útvarem, opak je pravdou. Klade na autora vysoké nároky, které se týkají správného poměru textu k zobrazovanému. Měl by mít na zřeteli především věk a s tím spojené schopnosti dítěte, kterému je leporelo adresováno. Obrazový doprovod by měl ideálně tvořit esteticky zajímavou dominantu a textová složka by měla mít umělecky plnohodnotný a nepodbízivý obsah.

1.6.2 Autorská kniha

Pojem autorská kniha má dva významy. V prvním případě tento pojem označuje knihu – artefakt, který je chápán jako samostatný umělecký objekt a který je vytvořen umělcem. Takové dílo stojí na pomezí literatury a umění a počátek vzniku se datuje do druhé poloviny 20. století. Klasická autorská kniha je uměleckým dílem, jejíž podoba se všeobecně známé papírové verzi mnohdy zcela vyhybá. Toto dílo je jako každé jiné nositelem myšlenky, názoru, či snahy o sdělení, které je podpořeno užitím rozličných materiálů a technologií. Knihami se mohou stát objekty z přírodních materiálů, ze dřeva, z umělých hmot či z elementů elektronických. Takové autorské knihy mohou mít i dějový charakter a „*divák jimi může manipulovat, jako by listoval knihou, některé knihy z přírodních materiálů třeba rostou, vadnou a usychají, některé voní a jiné jsou neustále v pohybu.*“³²

V literatuře pro děti a mládež se tento termín používá pro knihu, jejíž autor ji současně napsal i ilustroval. Zároveň se u tohoto typu knihy můžeme setkat s pojmem obrázková kniha, který je nepřesným překladem a výkladem německého názvu *Bilderbuch*. Terminologie je v tomto případě nepříliš jasná. Dle mého názoru nejvíce vyhovuje termín autorská kniha, která obsahuje všechny složky knihy.

³² DĚDINOVÁ, Tereza a Radek HORÁČEK. *Fenomén kniha: výtvarná výchova a umění knihy = Phenomenon - the book : art education and the art of book*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4727-3. s. 11

Autor se často podílí na jejím typografickém a knihařském zpracování, úzce spolupracuje s nakladatelem a podílí se na celém výrobním procesu tak, aby kniha skutečně nesla celistvý autorův rukopis. Většina autorů autorských/obrazových knih jsou výtvarníci.

Autorské/obrazové knihy jsou vhodné pro děti, které už umí číst, zároveň ale nesmějí být příliš dlouhé, aby děti nenudily. Obraz zde funguje jako aktivizační prvek, který vzbuzuje zájem dítěte. Většinou jde o tenké knihy neobvyklého formátu či atypické velikosti (např. je taková kniha výrazně velká nebo naopak malá). Často mají čtvercový tvar. Bývají tištěny na kvalitním křídovém papíru, aby vynikly velké celostránkové barevné ilustrace. Ilustrace jsou doprovázeny menším objemem textu; ilustrace tu tedy výrazně převažují nad textem. Do autorských knih ale spadají i ty knihy, které jsou textově i ilustračně vyvážené nebo u nich dokonce převažuje text nad ilustrací. Pokud ilustrace text spíše jen doplňují, jsou knihy určené čtenářsky zkušenějším dětem. Za analogii k dětské obrazové knize (*Bilderbuch*) v oblasti knih pro dospělé by mohla být považována tzv. *illustrated book*, tedy výpravná publikace, v níž je dominantní obrazová složka doprovázena textovým komentářem.

V oblasti žánru obrazové knihy dochází mnohdy k vydávání umělecky nehodnotných, kvalitou pochybných a kýčovitě se podbízivých knih pro nejmenší. Na druhé straně se v posledních letech objevují originální snahy některých nakladatelství (Meander, Baobab, Běžiliška a další) a autorských osobností (Petr Sís, Petr Nikl, Tereza Vostradovská, a další) usilující o vytvoření autorské knihy s vysokou úrovní výtvarného zpracování a reprezentativní knižní úpravou. Jejich obrázkové knihy za hlavního recipienta považují malé dítě, zároveň je možné vnímat je jako umělecké artefakty, které ocení i dospělý čtenář. V knižní produkci žánru autorské/obrázkové knihy a leporela v devadesátých letech a současnosti stojí za zmínku jen ta díla, která nějakou svou dílčí složkou, ať už ilustracemi, textem, v nejlepším případě originalitou celkového provedení, vynikají nad průměrný rámec ostatních.

Kritériem, které určilo výběr konkrétních publikací v praktické části práce, se stala především odlišnost a výjimečnost v porovnání s nepřeberným množstvím vydávaných knih pro malé děti a předškoláky. Potvrzením tohoto výběru pak byla i literární ocenění, které některé tituly získaly.

1.6.3 Komiks

Komiks je obecně znám jako „deváté umění“. Patří k jednomu z nejpobulárnějších literárních žánrů současnosti. Vyhovuje dnešnímu zrychlenému vnímání světa a dokáže velmi dobře a trefně reflektovat aktuální události. Tvorba komiksů vyžaduje výtvarný a literární talent. V mnoha případech se na něm podílí několik autorů, někdy se jedná o autorská díla.

Tento způsob neverbálního vyprávění se ovšem používal mnohem dříve. Již ve 2. tisíciletí před našim letopočtem lidé zaznamenávali proběhlé děje pomocí obrázků, což dokazují objevy nástěnných maleb v Egyptě. V době raného křesťanství se ilustrovaly rukopisy stylem připomínajícím dnešní komiks, například krumlovská *Liber depictus*. V druhé polovině jedenáctého století byl vytvořen tzv. *gobelin z Bayeux*, který zachycuje kresleným vyprávěním dobytí Británie Normany roku 1066. „*Pozoruhodná je na něm nejen výtvarná podoba, ale i využití časové zkratky potlačující méně významné události.*“³³ Mnozí nalézají zrod komiksu právě zde.

Slovo komiks vzniklo z anglického *comicstrip*, což v překladu znamená pás komických obrazů. Jedinečný jazyk komiksu vzniká kombinací a vzájemným propojením obrazu a slov. Jeden obrázek s případným doprovodným textem se nazývá panel. Dohromady vytvářejí příběh. Textová složka může být umístěna do pozadí, do obrázku či do „bubliny“, což je pro komiks charakteristické. Specifickým znakem komiksu je mezera, určitý čas pro „nádech“, který dává čtenáři prostor pro vlastní imaginaci a vtahuje ho intenzivně do příběhu.

Barevnost je u komiksu také velmi důležitá. Černá a bílá spíše vyjadřují myšlenky, děj, zatímco barvy dotvářejí předměty a atmosféru.

Dětský komiks se blíží polarizací dobra a zla žánru pohádky. V literatuře pro děti a mládež má své silné zastoupení, což sebou nese i jisté rozdíly v kvalitě. V první řadě by kvalitnímu komiksu měla dominovat obrazová stránka, sekvenčnost, dialog, který je založený nejen na slovech, ale i zvucích a symbolech. Citoslovce vyjadřující zvuky pádu, rámusu apod., podporují vtažení do děje. Symbol může být výtvarný znak něčeho konkrétního, např. *žárovka – nápad*. Dobrý komiks závisí na propojení více složek, jakými jsou kvalitní scénář, obrazové zpracování a z toho vyplývající dynamičnost,

³³ KRUMML, Milan. *Comics: stručné dějiny*. 1. české vyd. Praha: Martin Trojan - 3-JAN, ©2007. 318 s. ISBN 978-80-86839-12-7. s. 13

plynulost děje postupujícího zleva doprava a další. Pokud komiks výše uvedené naplňuje může být velmi dobrým společníkem začínajícím i pokročilým čtenářům.

1.6.4 Ilustrace

Pojem ilustrace je všeobecně chápán jako malba/kresba, která doprovází tištěný text. V přeneseném slova významu i jako názorný příklad, jak se shodují výkladové slovníky. „*V širokém významu slova jest ilustrací každý výtvarný projev, jenž doprovází myšlenku literární, at' vědeckou, at' uměleckou, a jenž posiluje názor a představu čtenáře prostředky, jež psanému slovu jsou dány. V užším smyslu slova jest ilustrace uměleckým projevem inspirovaným sice dílem literárním, avšak ve vztahu k němu projevem umělecky svébytným a jemu rovnocenným.*“³⁴

Pro knihu, která je určena dětskému čtenáři, je vhodná ilustrace stěžejním estetickým prvkem. V očích dětského čtenáře je obrazový doprovod textu hodnotícím měřítkem pro výběr daného titulu, často se ilustrace stávají pro děti i významotvorné. „*Zásadním hodnotícím kritériem je komplexní vnímání dětské knihy, tedy reflexe zahrnující typografické, ilustrační, literární a edukační dimenze.*“³⁵ Význam dětské literatury je pro zdravý vývoj dítěte neocenitelný. „*Ani v současnosti nelze dohledat relevantní směr či formulovaný systém, a to v žádné z uvedených oblastí, tedy v hájemství pedagogického, obecně estetického a újeji výtvarného bádání, jenž by hodnotové postavení knihy jakožto vývojově podstatného fenoménu při formování estetických a obecně etických korelativů dítěte předškolního i školního věku atakoval.*“³⁶ Dítě se především v průběhu 20. století stalo významným recipientem, kterému byla produkce přizpůsobena, a to nejen literární ale i designová.

V hodnocení ilustrace dětské knihy pokračuje dále Martin Reissner zmínkou o práci *Dětská literatura česká*, kterou roku 1924 vydali Otakar Pospíšil a Václav František Suk. „*Ilustrace je tedy pohledem obou autorů pouhým instrumentálním doplňkem, který je optimální tehdy, když plní funkce psychologického osvěžení, či je metodickou mechanickou zábranou před únavou recipienta, přičemž je očekávána, preferována a podporována pouze recepce čtenářská. Byť se autoři dotýkají potenciálu ilustrace pro posílení dětské kreativity a rozšiřování duševní zážitkovosti, schopnosti*

³⁴ MATĚJČEK, Antonín. *Ilustrace: se 246 reprodukcemi*. Praha: Štenc, 1931. 351 s., s. 7

³⁵ REISSNER, Martin. *Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy = Illustration : insights into illustrations to accompany Czech children's books*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. ISBN 978-807028-439-1. s. 21

³⁶ Tamtéž, str. 23

*vstřebávat komplexní estetické podněty, ignorují, respektive nepřipouštějí dimenzi ilustrace jako kultivačního potenciálu a završovatele plnohodnotné a bohaté recepce.*³⁷

Autoři naráží na produkci dětské literatury, jejíž obrazová složka je pouhým doprovodem textu a nestojí na srovnatelné úrovni. V této práci plní ilustrace velmi důležitou roli a je postavena na stejnou hodnotovou úroveň jako textová část. Vedle složky typografické, strukturní, je ilustrace dětské knihy chápána jako kritérium estetického hodnocení knihy – objektu.

1.7 Současná literatura pro děti a mládež

K lepšímu pochopení fungování současné knižní produkce poslouží krátké ohlédnutí do období po sametové revoluci. Knižní trh se výrazně proměnil, a tím pádem i produkce literatury pro děti a mládež. Změny, které přinesl otevřený trh, zprvu silně zasáhly oblast dětského písemnictví, aby po jistém čase došlo ke zklidnění a přirozené selekci nakladatelství. V našem sociokulturním prostředí má dětská kniha tradičně stabilní pozici, proto se knižní trh nadále zdravě rozvíjí a překážkami nejsou ani relativně vysoké ceny za jednotlivé knižní svazky. Pravdou zůstává, že je v této oblasti stále nedostatečná pozice kritické obce a příslušné publicistiky. Recenze na dětské knihy téměř neexistují a jediným vodítkem pro zákazníka se tedy stávají literární ocenění a soutěže typu Nejkrásnější česká kniha. Osvětovou činnost v této oblasti zajišťují zaměstnanci knihoven.

1.7.1 Situace na knižním trhu po roce 1989, její specifika a vývoj

V současnosti je na českém trhu pestrá škála různých nakladatelství. Tato proměna mohla nastat po roce 1989, kdy se knižní trh otevřel a mohla tak vzniknout další nová nakladatelství. Došlo k rozpadu jednotného knižního trhu, a tudíž i návratu k normálním, neregulovaným poměrům. Vydavatelská činnost přestala být kontrolována státem a autoři, kteří do té doby nemohli volně publikovat, měli najednou otevřené pole působnosti. Spektrum nakladatelů se významně rozšiřovalo především v průběhu třech let po revoluci. Halada k tomu dodává že, po roce 1991 zaniká nutnost registrace na Ministerstvu kultury, což situaci ještě o něco více ulehčuje a nový nakladatel musí splnit pouze povinnost přihlášení živnosti na příslušném úřadu.³⁸

³⁷ Tamtéž, str. 25

³⁸ HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

Vedle prověřených titulů se začaly vydávat nové, zároveň tato situace přinášela jistý chaos, rozkolísání kritérií a nepřehlednou produkci knih různé kvality. Také literární i výtvarný brak byl v té době poměrně výrazný. Vyznačoval se nízkou kvalitou po stránce literární, typografické i ilustrační.

Zpočátku též chyběly pro publikum i odborníky relevantní a měřitelné údaje o počtech vydávaných knih i o existenci samotných titulů. To vytvářelo situaci, která byla nepřehledná pro veřejnost i odborníky. Snahy o odlišení kvalitní literatury na sebe nenechaly dlouho čekat. „*Triviální produkci nasycený trh se opět obrací k literatuře hodnotnější a v době rozkolísaných hodnotových kritérií našel v zacílení na tradici, klasiku a reedice jedno z východisek pro působení rodičů, pedagogů i knihovníků.*“³⁹

Na prahu devadesátých let vzniká v České republice na tři tisíce nových nakladatelství. Psaní a vydávání se stává záležitostí jednoduchou a v podstatě módní. Dětská kniha se doslova stává kořistí nezodpovědných nakladatelů. Zůstává jen málo nakladatelství, která si udržují knižně reprezentativní a výtvarně vysokou úroveň při vydávání knih pro děti. Literární trh je zaplavován nekvalitní a podbíživou literaturou, ve které není snadné se orientovat a oddělit „zrno od plev,“ tedy literaturu kvalitní a hodnotnou od literatury pokleslé, komerční a kýčovitě.

Postupem času se situace na knižním trhu stabilizovala. Některá nakladatelství se přirozeně začala specializovat na různé typy knih, například na komerční překladovou literaturu, odborné publikace, populárně – naučnou literaturu, knihy pro děti a mládež, komiksy a další.

1.7.2 Knižní tvorba pro děti na přelomu 20. a 21. století

Kvalitní dětská literatura by se měla vyznačovat třemi znaky, které byly v této práci přiblíženy. Jsou jimi estetické hledisko, etické a edukační. Tyto požadavky zároveň kladou nároky na nakladatelství a jejich ediční a nakladatelskou činnost. Zahrnují v sobě grafické, polygrafické, ilustrační i řemeslné zpracování daného titulu. Tato kritéria pro mne byla zásadní při výběru knih do praktické části bakalářské práce a snažila jsem se je definovat u každé jednotlivé knihy.

³⁹ REISSNER, Martin. *Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy = Illustration : insights into illustrations to accompany Czech children's books*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. ISBN 978-807028-439-1. str.11.

Opětovný příklon k tendenci vydávání kvalitní a svébytné dětské knihy můžeme sledovat především na přelomu 20. a 21. století, kdy se začala objevovat na trhu komornější nakladatelství, která věnují knize patřičnou pozornost jak po stránce obsahové, tak formální, estetické i edukační. Mají promyšlenou dramaturgii vlastních edičních řad a obohacují tak knižní trh o knižní artefakty. Kultivují čtenáře i v oblasti typografie a redakční činnost je v těchto případech skutečně velmi poctivá. To sebou zároveň nese vyšší náklady na knihu, a tím pádem i vyšší koncovou cenu. Ukazuje se však, že tento faktor nemusí být limitující pro zákazníka.

Paralelně s těmito nakladatelskými počiny ovšem můžeme na knižním trhu nalézt i produkci, která kvalitou zpracování i obsahem velmi kolísá. Milena Rosová ve svém příspěvku s názvem *Tradičnost a inovace v knižní tvorbě pro předčtenáře* proneseném na vědecké konferenci 27. března 2003 tvrdí, že: „v této části literatury, často se pohybující na samé hraně mezi světem knih a světem hraček, snad více než jinde v posledních letech pozorujeme nadprodukcí motivovanou čistě utilitaristickými a komerčními zájmy bez jakýchkoliv uměleckých ambicí.“⁴⁰

U knih s vyššími ambicemi můžeme pozorovat některé společné znaky, jakými jsou například žánrová nevyhraněnost či náročnost dekódování textu pro předčtenářského recipienta. Při percepci je pak nutný aktivní přístup osoby, která danou knihu dítěti zprostředkovává.

Někteří autoři – výtvarníci přicházejí s autorskými knihami nebo autorskými projekty širokého druhového rozpětí (například: obří leporelo, Bilderbuch, album, komiks, grafický román, manga aj.). Dochází zároveň k hybridizaci žánrů, posunu směrem k hudbě, filmu, rozhlasu, televizi, videu, elektronickým médiím – zejména „chytrým“ telefonům a počítačům.

1.8 Literární ocenění – stabilizační faktor a ukazatel kvalitní knižní produkce

Literatura pro děti a mládež si našla cestu též do oblasti literárních ocenění. Knihy, které ocenění získají, jsou mediálně exponované a nacházejí si tedy snáze cestu

⁴⁰ POLÁČEK, Jiří, ed. *Cesty současné literatury pro děti a mládež: tradičnost-inovace*. Slavkov u Brna: BM Typo, 2003. Ladění (BM Typo). ISBN 80-903339-0-7, str. 65 BM Typo, 2003. Ladění (BM Typo). ISBN 80-903339-0-7. s. 65

k zákazníkovi – čtenáři. Pozornost je věnována samozřejmě i autorům, ilustrátorům a nakladatelstvím.

Výrazné změny na poli literárních cen přinesl pád komunistického režimu. Zanikla institucionální cenzura, literatura se oprostila od vnějšího tlaku, na druhou stranu se v prvních několika letech poukazuje na fakt, že umělecká literatura ztrácí svoji vážnost a prestiž. Postupně se ruší ceny spjaté s minulým režimem, taktéž zanikají ceny pro zasloužilé a národní umělce. Respekt si naopak získávají ocenění spjatá se samizdatovou a exilovou literaturou – Cena Jiřího Ortena, Cena Jaroslava Seiferta, Cena Toma Stopparda.

Literární ceny jsou v současnosti vnímány jako důstojná reprezentace, ohodnocení a ocenění toho nejlepšího, co česká literatura v jednotlivých letech nabízí. Slouží také širší veřejnosti k lepší orientaci v této oblasti. Oceněné knihy, autoři a v důsledku i nakladatelství, získávají tolik potřebnou mediální pozornost a potenciální zákazník – čtenář, má tedy jistá vodítka ve výběru kvalitní knižní produkce. Protože je literatura pro děti specifická s ohledem na své recipienty, zaslouží si vlastní literární ceny. Její osobitost je tedy hodnocena v rámci kategorie obecněji zaměřené soutěže nebo v soutěžích zaměřených pouze na literaturu pro děti a mládež.

Vysoce kvalitní soutěží je též soutěž o Nejkrásnější českou knihu vyhlášená Památkem národního písemnictví. Knihy, které získají toto ocenění jsou poté vystaveny v Památku národního písemnictví, na veletrhu Svět knihy, festivalu Tabook, Deignbloku, v Moravské galerii v Brně a na dalších místech v České Republice. V této práci vybírám dvě nejzásadnější česká ocenění pro dětskou knihu.

1.8.1 Magnesia Litera

Nejznámější a nejvíce mediálně exponované literární ocenění na tuzemské scéně je Magnesia Litera. Uděluje ho od roku 2002 sdružení Litera, které vzniklo pod záštitou nejvýznamnějších literárních institucí v České republice. Magnesia Litera je udělována v devíti kategoriích: Litera za nakladatelský čin, Litera za překladovou knihu, Litera za literaturu faktu, Litera za knihu pro děti a mládež, Litera za poezii, Litera za prózu, Litera za publicistiku, Litera pro objev roku a Kniha roku.

Výběr probíhá tak, že odborné pětičlenné poroty nominují každá ve svém oboru až tři kandidáty. Ve druhém kole pak o vítězi rozhodují všechny komise společně. Porota v kategorii literatury pro děti a mládež je jmenována českou sekcí IBBY (International Board on Books for Young People).

Dětská literatura může uspět také v kategorii nejvyšší, hlavní ceně Magnesia Litera. V roce 2009 byla udělena *Záhádkám* Petra Nikla.⁴¹

1.8.2 Zlatá stuha

Jedinou českou celostátní cenou v oblasti literární produkce pro nejmladší generaci představuje Zlatá stuha, která vznikla již v roce 1992. „*Její poslání je ocenit významné a hodnotné tvůrčí i ediční činy v uvedených kategoriích a vyjádřit tímto způsobem kulturní i společenskou prestiž jak oceněných děl a jejich autorů, tak i tvorby, vydávání a šíření kvalitních knih pro děti a mládež jako celku.*“⁴² Vyhlášovatelem ceny je Česká sekce IBBY – Společnost přátel knihy pro mládež, spoluorganizátoři pak Památník národního písemnictví, Klub ilustrátorů dětské knihy, Obec překladatelů a Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. Ocenění se uděluje jednou ročně ve čtyřech oblastech české knižní tvorby pro děti a mládež – Původní česká slovesná tvorba, Překlad, Výtvarná tvorba a Komiksová tvorba. Jednotlivé oblasti se dělí do podkategorií, ve kterých se ocenění Zlatá stuha uděluje. V každé z těchto kategorií mohou být nominovány maximálně 4 knihy, porota má ale právo ocenění neudělit, pokud nabude dojmu, že v soutěžním roce nevzniklo žádné kvalitní dílo. Webové stránky www.zlatastuha.cz nabízí archivní přehled vítězů v jednotlivých kategoriích. U knihy je vždy uvedena nakladatelská anotace knihy se stručným profilem autora a ilustrátora. Stránky navíc nabízí pohled na obálky jednotlivých oceněných a nominovaných knih.

1.9 Kniha jako osobitý artefakt – vybraná nakladatelství a jejich tvůrčí přístupy

V současnosti na českém trhu působí, jak již bylo řečeno, celá řada nakladatelství. V této části práce představím několik z nich, která mají svědomitý přístup k vydávání knih nejenom z oblasti literatury pro děti a mládež. V rámci své nakladatelské a vydavatelské činnosti se snaží též o osvětu formou vydávání almanachů, pořádáním čtení, přednáškami pro veřejnost i pracovníky knihoven, pořádáním i aktivní účastí na knižních festivalech atp.

⁴¹ Magnesia Litera. *Magnesia Litera* [online]. Copyright © Magnesia Litera 2018. Všechna práva vyhrazena [cit. 18.05.2018]. Dostupné z: http://www.magnesia-litera.cz/?gclid=EAlaIQobChMIpvP6touQ2wIVyI4YCh3fewVrEAAYASAAEgKc2_D_BwE#archiv

⁴² Statut Zlaté stuhy. [online]. 2018 [cit. 2018-04-27] Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/cs/statut-zlate-stuhy>

1.9.1 Labyrint

Nakladatelství Labyrint založil Joachim Dvořák v roce 1992. V tu dobu již rok vydával kulturní časopis *Labyrint Revue* a nakladatelskou činností jej chtěl finančně podpořit. Současně se založením nakladatelství začal pravidelně vydávat nakladatelsko – knihkupeckou ročenku *Almanach Labyrint*, která informuje knihkupce, nakladatele, knihovny, galerie, školy, kulturní instituce, novináře, spisovatele a v neposlední řadě čtenáře o tom, co se děje na českém knižním trhu. „*Labyrint vydává zejména uměleckou prózu a poezii, českou i překladovou, usiluje o vysokou ediční a grafickou úroveň svých titulů.*“⁴³ Spravuje několik edičních řad, které graficky zaštiťují osobití současní výtvarníci. Jedním z nich je například grafik Michal Cihlář, který se zabývá technikou barevného a kolorovaného linorytu.

V roce 2004 vzniká samostatná klubová edice pro malé čtenáře *Raketa*. Zřejmě nejznámějším autorem v této edici je výtvarník a spisovatel Petr Sís. Zároveň se v této edici uplatňují i spisovatelé a výtvarníci mladší generace. Výraznou osobností je bezpochyby laureát výtvarné Ceny Jindřicha Chalupického David Böhm. Ve výtvarném prostředí je znám jako umělec, performer, kreslíř, který spolupracuje v duu s Jiřím Frantou. V knižním prostředí je svérázným tvůrcem autorské knihy *Ticho hrocha*, za kterou dostal v roce 2009 ocenění Zlatá stuha za Výtvarný počín a druhé místo v soutěži Nejkrásnější kniha roku 2009. David Böhm se výtvarně podílel na uměleckonaučných knihách *Proč obrazy nepotřebují názvy*, *Jak se dělá galerie*, *Průvodce neklidným územím*, *Hlava v hlavě*. Všechny tyto knihy získaly ocenění v nejprestižnějších literárních soutěžích v České republice i na několika soutěžích v zahraničí. Vyznačují se hravostí, vtipem, výtvarnou zkratkou evokující dětskou kresbu, která je pro jeho rukopis signifikantní.

Edice, která se pohybuje na hraně literatury pro děti a mládež a literatury pro dospělé čtenáře, je *Labyrint KOMIKS*. V této edici nalezneme převážně českou komiksovou produkci, která je zastoupena jmény jako Lucie Lomová, Toy_Box, Nikkarin Jaroslav Rudiš a Jaromír 99. Poslední jmenovaní jsou autory komiksu *Alois Nebel*, kterému se dostalo i velmi neotřelého filmového zpracování. Všichni tito tvůrci jsou

⁴³ HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3. s. 184

výraznými autory nejen komiksů, ale pohybují se i v oblasti umění, hudby a společenského aktivismu.

1.9.2 Meander

„Nezaměnitelné umělecké knihy pro děti, dětské knihy pro dospělé a komiksy pro všechny, autorů českých i zahraničních začínajících i těch legendárních, od Havla přes Magora, Brabence a Wernische až po Petra Nikla nebo Radka Malého.“⁴⁴

Zakladatelkou a majitelkou nakladatelství je překladatelka Ing. Ivana Pecháčková. Počátky Meandru sahají do roku 1995, kdy se Ivana Pecháčková rozhodla začít knížky také vydávat. Důvod vzniku nakladatelství je prozaický. Původním záměrem bylo vydat adventní kalendář, a když nesehnala vydavatelství, které by to uskutečnilo, rozhodla se ho vydat sama. Nakladatelství zprvu vydávalo především knihy současných českých autorů a výtvarníků, v mnoha případech osobních přátel majitelky. Postupem času se jeho specializované ediční řady rozšiřují a v současnosti jsou čtyři.

Umělecká edice *Modrý slon*, ve které vycházejí náročnější, umělecké autorské knihy pro dětské čtenáře. Jedním z dvorních autorů této edice je Petr Nikl. Knihy této všestranné osobnosti, jsou výraznými uměleckými artefakty jak po stránce slovesné, tak výtvarné. Dětský recipient však může mít problémy danému textu porozumět a ilustrace také nesplňují motivační prvek, který by dítěti usnadnil přístup ke knize. Chybí v nich „dětský aspekt“. Tento typ knih se tedy, dle mého, hodí především pro starší čtenáře, kteří ocení kvality slovesné hravosti a jemné „snové“ ilustrace, které jsou pro tvorbu Petra Nikla typické.

Edice *Pro Emu* se věnuje vydávání komiksové tvorby českých a zahraničních autorů. Většinou se jedná o autorské komiksy, které jsou velmi osobité. Za zmínku stojí kniha *Anna chce skočit*, kterou napsala a nakreslila Lucie Lomová. Autorka za tuto knihu získala ocenění Zlatá stuha IBBY Zvláštní ocenění a Muriel 2007 Nejlepší komiksová kniha roku.

Edice *Pražské legendy* je zcela v rukách Ivany Pecháčkové, která knihy na motivy starých legend píše a zároveň si vybírá jednotlivé ilustrátory, které knihy doprovází obrazem.

Poslední „nejmladší“ edicí je *Manamana*, která se zaměřuje na texty z Bible. I tato iniciativa vzešla od majitelky nakladatelství, která převyprávěla některé stěžejní biblické

⁴⁴ vydavatelství knih pro děti | Meander. *vydavatelství knih pro děti* | Meander [online]. Copyright © Meander, [cit. 15.05.2018]. Dostupné z: <http://www.meander.cz/>

příběhy. „Přetlumočit biblické příběhy malým dětem není úkol pro každého. Komu se to povede, má naději, že získá čtenáře i pro četbu náročnějších textů. Ilustrovaná historie stěžejních biblických událostí je příležitost, jak to dokonale známé slovo – Bible – vpustit do vlastního čtenářského světa a dozvědět se o knize trochu víc než ve školních lavicích.“⁴⁵

Přístup, který se odráží ve všech edičních řadách vypovídá o velmi uvědomělé nakladatelské činnosti, která má snahu dětské písemnictví kultivovat. Dává příležitost mladým spisovatelům a výtvarníkům, staví „mezigenerační“ mosty mezi literaturou staršího vydání a současným dětským recipientem tím, že knihu doprovází poutavé ilustrace současných osobností. Vydává knihy, které „nenásilnou“ formou řeší společenská a kulturní témata.

1.9.3 Běžiliška

„Běžiliška je mladé nakladatelství originálních a autorských knih pro děti, s důrazem na kvalitní textové, výtvarné i řemeslné zpracování.“⁴⁶ Nakladatelství založil v roce 2013 František Havlůj, původní profesí jaderný fyzik, který se nakladatelské a redaktorské činnosti věnuje ve svém volném čase. Ve své produkci se zaměřili především na leporelo, které je vytvořeno kvalitní knihařskou technikou. Je lepeno na silném kartónu, vázáno v plátně, bez lamina. Takový způsob výroby je čistá ruční práce, tudíž jsou na českém knižním trhu ojedinělé. Knihy jsou vydávány v těsné spolupráci redakce s autory, která není možná u velkých nakladatelství. Výsledná kniha je tedy vytvořena za společného konsenzu všech zúčastněných. Běžiliška vydává knihy v několika edicích.

V edici *Leporelo* jsou vydávány knihy tohoto typu s vysokou řemeslnou kvalitou. Zároveň přichází s inovacemi ve formě sítotisku přímo na lepenku, a především jiného prostorového rozložení leporela. Takové leporelo stojí na pomezí knižního objektu a hračky.

V další edici *Mikroliška* nakladatelství znovuobnovuje koncept „kapesních knížeček“ sešitového provedení, které v sobě nesou krátkou pohádku, báseň či příběh.

⁴⁵ Pecháčková, Ivana: Starý a Nový zákon pro děti - iLiteratura.cz. *iLiteratura.cz - titulní stránka - iLiteratura.cz [online]. Copyright © Zdeněk A. Eminger [cit. 15.05.2018]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/38507/pechackova-ivana-stary-a-novy-zakon-pro-deti-komplet>*

⁴⁶ nakladatelství Běžiliška - o nakladatelství. *nakladatelství Běžiliška [online]. [cit. 16.05.2018]. Dostupné z: <https://www.beziliska.cz/beziliska>*

Dále vydávají knihy v klasické pevné vazbě. I zde je kladen důraz na precizní knihařské zpracování. V této kategorii jsou vydávány především Bilderbuchy a poezie pro děti. Knihu *Vynalézárium*, která do této kategorie spadá, získala cenu Magnesia Litera a dvě ocenění v soutěži Zlatá Stuha v roce 2016. Kolektivně se na ni podíleli Robin Král, ilustrátorka Jana Hrušková, grafička Zuzana Brečanová a nakladatel František Havlůj. Kniha velmi neotřele propojuje téma lidských vynálezů a básnických forem a je doplněna výraznou konturovou ilustrací. V případě této knihy je jistě dobré, pokud čte rodič s dítětem. Pomůže mu dovysvětlit slova, která malé dítě ještě většinou nezná. Zároveň si dospělý čtenář ujasňuje či rozšiřuje znalosti básnických forem.

Poslední edicí je *Jedna báseň*, ve které byly do této chvíle vydány dvě klasické básně – *Koleno* Christiana Morgensterna a *Maryčka Magdonova* Petra Bezruče. Spojením netradičního čtvercového formátu, plátěné vazby, velkoformátových ilustrací a klasické poezie, dělá z těchto knih téměř bibliofilské výtisky.

2 Praktická část

Praktická část této práce proběhla na přelomu roku 2017/2018 v lesní školce Lišákovo doupě v Hořicích, kde pracuji jako průvodkyně. Se skupinou čítajících 10 dětí a věkovým rozmezím 3 až 6 let jsem na motivy vybraných knih realizovala tvůrčí dílny, které byly pohybové, výtvarné i zážitkové. Skupina dětí, se kterými jsem pracovala je určitým způsobem specifická, tedy nejedná se o vzorek z klasického vzdělávacího systému. Jedná se o děti rodičů, kteří volí alternativní vzdělávání s ohledem na výchovné principy, které uplatňují i ve svých rodinách.

Menší počet dětí v kolektivu zaručuje individuální přístup k dítěti, možnost trávit většinu dne venku, možnost svobodného pohybu, vnímání proměn přírody v závislosti na ročním období, výchovu k ekologii a ochraně přírody, nabídku zdravého způsobu stravování, respektující a partnerský přístup k dítěti. Dětem je v rodinách pravidelně předčítáno již od raného dětství, což má za výsledek soustředěnou pozornost při četbě. Ve skupině byl i chlapec, který plynule četl již ve věku pěti let. Během této praxe jsem si uvědomila velkou výhodu práce s malou skupinou dětí, které mají vytvořený pozitivní vztah ke knize. Aktivitu, které jsem na motivy knih s dětmi uskutečnila, se dají snadno aplikovat i v rodinném či vzdělávacím prostředí.

Při tvorbě programu pro děti jsem postupovala tak, že jsem se v každé jednotlivé knize zaměřila na výše zmíněná kritéria 3E, která jsem zohlednila v tvůrčích dílnách. Estetické kritérium jsem rozvíjela pomocí výtvarných technik. Etické a edukativní hledisko jsem zahrнула do zážitkových a pohybových aktivit. Ke knize jsem se snažila přistupovat komplexně, s cílem vytěžit z ní pro děti co nejvíce. Proto jsem volila prožitkovou formu aktivit přímo související s příběhem či ilustrací. Mým cílem bylo, aby se děti aktivizovaly formou výtvarného vyjádření, hry či pohybu a lépe pochopily myšlenku, sdělení či příběh obsažený v knize.

Při předčítání jsem volila způsob, kdy jsem danou knihu držela otevřenou stranou k dětem. Tento postup vyžaduje od interpreta přípravu, ale velmi se osvědčil především u nejmladších dětí. Byly schopné se lépe koncentrovat na četbu a také lépe vnímaly obrazovou složku.

2.1 Hravouka

Autorka: Tereza Vostradovská

Nakladatelství: Běžiliška, 2016

52 stran, formát – 23x33cm, pro děti od 4 do 10 let

Hravouka byla nominována na cenu Magnesia Litera 2017, získala prestižní cenu Zlatá stuha 2017 v literární části a třetí místo v soutěži Nejkrásnější česká kniha roku 2016.

Hravouka patří do kategorie autorské, obrazové knihy. Žánr je umělecko-naučný se zaměřením na přírodu a učivo prvouky. Obsahuje čtyři tematické celky – louku, les, rybník a zahradu. Příběh vypráví o myšce, která má zálibu ve vědě a rozhodne se na základě své záliby sepsat encyklopedii o svém okolí. Kniha má velkoformátové ilustrace, které jsou stylizované, zjednodušující skutečnost, nicméně zachovávají reálnou podobu zvířat a jejich okolí. Slovesná složka knihy je často doplněna komiksovými prvky ve formě komunikačních bublin, které nesou dialogy. Ilustrace jsou doplněny legendami, které označují rostliny a živočichy. Děti tak mohou poznávat jednotlivé názvy rostlin a zvířat. Kniha je navíc doplněna návody na různé experimenty, hry a průzkumy, které si děti společně s dospělými mohou vyzkoušet.

Estetické hledisko

Kniha je řemeslně velmi kvalitně zpracována. Je opatřena poloplátěnou, pevnou šitou vazbou. To znamená, že lepenkové desky jsou na hřbetu potaženy plátnem, což knize zaručuje oteřuvzdornost, která je u dětských knih praktická. Zároveň se díky použité vazbě dobře rozevívá a ilustrace jsou tedy dobře vidět. Autorka Tereza Vostradovská má půvabný výtvarný rukopis. Ilustrace jsou provedeny technikou akvarelu, ale s ostrými konturami. Barevnost odpovídá skutečnosti, takže pro děti není matoucí.

Etické hledisko

Kniha míří především na poznání přírody, potažmo na její ochranu. Učí děti vnímat jevy a souvislosti v ekosystému a vede je k citlivému a pozornému přístupu ke svému bezprostřednímu okolí.

Edukativní hledisko

V knize je mnoho praktických postupů, které si děti mohou reálně vyzkoušet. Zjistí, co je to herbář a jak si ho vyrobit. Jak mohou nachytat a zkoumat brouky a larvy. Pochopí, jak fungují různá hmyzí a zvířecí společenství. Kniha je také motivuje

k pěstování vlastní zeleniny a bylinek. Edukativní přístup v knize je veden nenásilnou, příběhovou rovinou. V některých částech působí encyklopedicky, nicméně to nenarušuje narativní linku.

Popis průběhu tvůrčí dílny

Pro seznámení dětí s knihou jsem vybrala část nazvanou *V lese*, protože se zároveň tematicky hodila do prostředí známému dětem. Na začátku jsem vyzvala děti, aby si sedly do kruhu a doprostřed jsem položila knihu. Představila jsem jim název knihy, autorku a vysvětlila, co znamená autorská/obrazová kniha. Průvodcem po knize a příběhu mi byla malá plstěná myška, jejíž prostřednictvím jsem k dětem promlouvala.

„Ahoj děti, víte, kdo já jsem?“ Děti se rázem zapojily do dialogu a volaly na myšku, která pokračovala: „přišla jsem za vámi z knihy, která je, představte si, celá o mně! Napsala ji moje kamarádka Terežka a kdybyste chtěly, tak se do ní můžeme společně podívat. Chcete?“ Otevřeli jsme knihu na úvodní straně, kde je první seznámení s myškou a jejím přirozeným životním prostředím. V noře na poli má takový malý pokojíček, ve kterém v bezpečí odpočívá. „Děti, dělaly jste si také někdy takový pokojíček, nebo úkryt, nebo bunkr?“ ptá se myška. „Joooo, jasně, ano!“ vykřikovaly děti. „Vy už víte, jak vypadá moje nora a já bych teď chtěla vidět, jak by mohla vypadat ta vaše. Vezměte kamarády a pojd'te společně vytvořit jeden velký bezpečný úkryt, kam se všichni vejdete!“ navrhla myška dětem. Nabídla jsem dětem, že jim pomůžu a vzali jsme si karimatky, deky a šli jsme společně na zahradu školky.

Děti nadšeně vytvářely svůj pokojíček z klacků a dek. Pomoc průvodců nebyla na místě a po téměř půl hodině jsme je svolávali zpět. Pokračovali jsme čtením knihy na místě, kde jsou vyobrazené myší chodbičky, připomínající bludiště. Rozdělili jsme děti do dvou skupin podle věku. Starší děti zůstaly na zahradě školky a skupinu mladších dětí vzal druhý průvodce na procházku k poli, kde pozorovaly myší chodbičky, které byly po zimě dobře viditelné. Mezitím starší děti vymýšlely a kreslily bludiště na velký papírový formát A1 a připravovaly tak hru pro mladší děti. Když se děti vrátily z průzkumné procházky, dostaly za úkol najít cestu od myšky do myší komůrky. Všichni se velmi bavili. Starší děti pociťovaly hrdost nad tím, jaké bludné cestičky vymyslely, a ty mladší si užívaly připravené hry.

Po obědě jsme zase přečetli další úryvky z knihy. Kapitola *V lese* pojednává také o tom, jaký pelíšek si které zvíře vytváří. Odebrali jsme se s dětmi do přílehlého lesa a společně jsme vytvářeli domečky a hnízda pro lesní zvířátka. Tato aktivita je mezi dětmi

natolik oblíbená, že jsme s ní strávili více jak hodinu trpělivé, pečlivé a koncentrované činnosti. Na konci dne se plstěná myška s dětmi rozloučila a vyjádřila přání, aby ji opět přišly navštívit.

Zhodnocení tvůrčí dílny

V této části bych ráda shrnula své pozorování dětí v průběhu čtení a aktivit. Prvotním momentem je snaha zaujmout děti, která je realizována usazením do kruhu tak, aby všechny děti dobře viděly. Děti se učí práci s literárním textem, s obrazovým materiálem, který má uměleckonaučný charakter. Vedení dialogu s dětmi zástupnou formou – myškou, má za cíl aktivizovat jejich pozornost a koncentraci. Na základě činnosti vytváření bezpečného úkrytu se děti učí vzájemné kooperaci, vcítění se do „literární postavy“, empatii k ostatním dětem. U větších dětí tvorba bludiště rozvíjí grafomotorické schopnosti, prostorovou představivost, tvořivé myšlení, organizaci hry. Malé děti na procházce poznávají ekosystém – pole, vytváří se u nich povědomí o vlastní souměřitelnosti se světem, s živou i neživou přírodou, pozorují změny v závislosti na ročním období. Společné „řešení“ bludiště učí děti prosociálnímu chování ve skupině.

2.2 Ptáček a lev

Autorka: Marianne Dubuc

Nakladatelství: Labyrint, 2015

72 stran, formát – 20,5 x 25,5 cm

Autorská kniha *Ptáček a lev* je dílem mladé spisovatelky, výtvarnice a ilustrátorky, pocházející z kanadského Québecu. Za svoji dosavadní tvorbu obdržela Marianne Dubuc v roce 2014 literární cenu Kanadské rady pro umění. Kniha vypráví příběh lva a ptáčka, který se jednoho podzimního dne zraní, a proto nemůže odletět se svým hejnem do teplých krajů. Naštěstí se ho však ujme lev, pomůže mu vyléčit se ze zranění a přežít mrazivou zimu. Antropomorfovaný lev bydlí v malém bungalovu, nosí modré kalhoty s lacem, pěstuje zeleninu a společně s ptáčkem se oddává i zimním radovánkám. Hlavním poselstvím knihy je křehkost vztahů a zároveň síla a hodnota přátelství.

Estetické hledisko

Kniha má klasickou pevnou šitou vazbu. Papír je vyšší gramáže, a proto snese i někdy nešetrné zacházení malých dětských rukou. Ilustrace v knize jsou provedeny kresbou pastelkami. Barevnost je jemná, převládají pastelové odstíny. Autorka využívá

v některých případech celou plochu jednotlivé stránky či dvojstránky. Někdy využije stránky jako podkladu pro nepravidelně orámované výjevy. Některé strany v příběhu jsou ponechány bílé. Tato bílá místa pomáhají narativní lince a vytvářejí velmi působivé napětí. Text je úsporný, pouze doplňuje a podporuje významy vedené v ilustraci. Kniha je velmi působivá ve spojení citlivě vyprávěného silného příběhu a jemného výtvarného doprovodu.

Etické hledisko

Hlavním motivem příběhu je přátelství. Schopnost solidarity s někým, kdo potřebuje pomoc. Příběh tak, jak je koncipován, vede děti k poznání, že skutečné přátelství se dokáže obejít bez „hlučných“ projevů a že přátelé mohou být naprosto nesourodé bytosti.

Edukativní hledisko

Rovina edukace v této knize není téměř přítomna. Zmínila bych pouze střídání ročního období, které rámuje příběh.

Popis průběhu tvůrčí dílny

Při prvním čtení s dětmi se mi velmi osvědčilo seznámení dětí s knihou v prostoru kruhu. Tuto knihu jsem jim představila obdobně. Opět jsem využila jako průvodce po příběhu postavu z knihy. Tentokrát lva, kterého vyrobila kolegyně ze dřeva a dalších přírodních materiálů. Lva i knihu jsem položila doprostřed kruhu, představila jsem dětem autorku a název knihy a „načrtla“ příběh.

Jako úvodní motivaci k příběhu jsem zvolila jógové protažení. Zacvičili jsme si s dětmi jógovou pozici lva, ukázali jsme si, jak mává křídly ptáček a taky jsme si vyzkoušeli, jak lev dokáže pořádně zařvat. Poté jsem s dětmi celou knihu přečetla. Při předčítání jsem intuitivně a dle reakcí dětí doplňovala text vlastními slovy tak, abych uspokojila všechny dětské dotazy. Děti velmi silně reagovaly na smutek lva, na bílé stránky, které vytvářejí napětí a zvědavost, jak se bude příběh odvíjet dál.

Když jsme knihu dočetli, položila jsem ji zpět vedle osamělé figurky lva a tiše čekala, jak budou děti reagovat. „A proč tady není taky ten ptáček?“ ozvalo se za chvíli. Poté jsem pro děti měla připravenou výtvarnou aktivitu, při které tvořily ptáčky. Děti si pomalovaly papírové talířky dle své fantazie a vytvářely z nich ptáčky tak, jak by chtěly, aby jejich ptačí kamarád vypadal.

Zhodnocení tvůrčí dílny

Děti byly u této knihy velmi soustředěné a pozorné. Minimum textu a silná obrazová složka umožnila koncentraci i těch nejmenších. Jógové cvičení děti aktivizuje. Vědomě napodobují jednoduchý pohyb podle vzoru. Děti se učí vnímat pomocí všech smyslů a též koordinaci celého těla. Na základě příběhu se učí schopnosti vytvářet, rozvíjet a plně prožívat citové vztahy. Rozvíjí se u nich emoční inteligence, schopnost empatie a solidarita. V rámci výtvarné činnosti se u dětí podněcuje tvořivost a nápaditost, estetické vnímání, vyjadřování a třibení vkusu.

2.3 Neboj, neboj!

Velká kniha o strachu nejen pro malé strašpytle

Kolektiv autorů: Milada Rezková, Lukáš Urbánek, Jakub Kaše

Nakladatelství: Yinachi, 2017

198 stran, formát – 24,5 x 32 cm

Knihu *Neboj, neboj!* s podtitulem *Velká kniha o strachu nejen pro malé strašpytle* napsala Milada Rezková, ilustroval Lukáš Urbánek a graficky upravil Jakub Kaše. První dva jmenovaní jsou autoři série knih o Dr. Rackovi, za které získaly mnohá ocenění, např. Zlatou stuhu ve výtvarné části v kategorii Knihy pro začínající čtenáře či nominaci na cenu v soutěži Czech Grand Design. Kniha má uměleckonaučný až encyklopedický charakter. Celá kniha pojednává o strachu, o jeho podobách, o přirozených reakcích na něj. V knize se čtenář dozví, kde strach vzniká, kdo a čeho se bojí, jak je to se strachem u zvířat a mnohé další zajímavé informace, které jsou podány srozumitelně, vtipně a velmi originálně.

Estetické hledisko

Kniha *Neboj, neboj!* má klasickou pevnou šitou vazbu, velkorysý formát i tloušťku a je vytištěna na recyklovaném papíře. *Neboj, neboj!* kombinuje dynamické ilustrace, které evokují dětskou kresbu s komiksovými prvky. Zároveň jsou v knize detailní kresby zvířat apod. Silným prvkem je grafické zpracování, které si vystačí se čtyřmi barevnými odstíny. Vizuálně upoutá „na první pohled“. Na hřbetu knihy je název přetištěný fosforem, takže ve tmě svítí. Na několika stránkách je orámován a ponechán prostor, který si dítě může vyplnit vlastním obrázkem. Kniha se tedy stává prostředkem k vlastnímu vyjádření.

Etické hledisko

Knihy se věnuje tématu strachu ve všech jeho různých podobách. Tuto základní lidskou emoci dává do rozličných souvislostí a zbavuje ji negativního hodnocení, které děti mohou ve vztahu ke strachu vnímat. Informuje děti o tom, že i dospělí mají strach, i když z jiných důvodů. Věnuje se proměnám strachu v různých historických obdobích. Otvírá témata jako xenofobie, „noční můry“ apod. Kniha vede děti k tomu, že pokud budou mít danou oblast probádanou a budou umět pojmenovat, čeho se bojí, je jistá šance, že si se strachem budou umět lépe poradit.

Edukativní hledisko

V knize je vysvětlen pojem strach z psychologického, fyziologického i sociologického hlediska. Vysvětlení jsou dětem podávána velmi srozumitelnou formou, která je obohacena slovním a výtvarným humorem. Čtenář si může své nabitě znalosti ověřit v křížovce a kvízu. Tím, že kniha není koncipována jako lineární příběh, lze ji otevřít na jakémkoliv stránce a číst právě tam.

Popis průběhu tvůrčí dílny

Dětem jsem knihu představila u pracovního stolu tak, aby na ni dobře viděly a lépe tak vnímaly mé úvodní slovo ke knize. Motivačním úvodem k práci s touto knihou jsem zvolila rozhovor s dětmi na téma strach. Ptala jsem se, zda se už někdy bály, zda znají nějaké rčení o strachu, zda a čeho se bojí dospělí? Bylo patrné, že děti předškolního věku mají své vlastní zkušenosti se strachem a dokáží své pocity příznačně popsat. Následnou aktivitou jsem se snažila přiblížit dětem, co vlastně strach je. Děti si zavřely oči a měly si představit barvu strachu. Jednoznačně všechny hovořily o strachu jako o temné barvě, která působí tajemně a nahání strach. Požádala jsem děti, aby si dále nechaly oči zavřené a vyzvala jsem je, aby si zkusily ve své imaginaci temnou barvu „přebarvit“ na jinou. Vodítkem jim byla meditační hudba k tomu určená. Zdaleka ne všem se tento pokus podařil. Většina dětí se po krátké chvíli přestala soustředit. Z toho vyvozují, že aktivita tohoto typu se hodí pro děti staršího věku a vyžaduje pravidelný nácvik. Aktivitu jsme tedy přerušili a pokročili jsme dále v knize. Hovořili jsme společně s dětmi o tom, z čeho ony mají největší strach. Tento strach poté měly děti za úkol namalovat. Z obrázků vyšlo najevo, že děti se bojí například ohně, tmy, strašidel, zombie, ale i čertů a jiných bytostí.

Zhodnocení tvůrčí dílny

Tato kniha se svým obsahem i slovní poetikou hodí spíše pro starší věkovou kategorii 6+. Malé děti v některých případech nerozumí termínům, které jsou v knize uváděny. Děti se prostřednictvím této knihy seznamují se základními lidskými emocemi, zejména strachem. Pomocí meditační hudby si děti zkusily řízenou imaginaci. Tvůrčí činnosti a povídání si o tématu, děti vedou k identifikaci sebe sama a k odlišení od ostatních. Učí se vnímavosti, respektu k ostatním, sebezpoznání a autenticitě.

2.4 Molly a Zuza

Autorka: Klara Persson

Nakladatelství: Meander, 2014

34 stran, formát – 16,7 x 20 cm

Knih *Molly a Zuza* se v roce 2012 stala ve Švédsku stala Knihou roku a současně nejlepším debutem ve své kategorii. Příběh vypráví o dvou děvčátkách – dvojčatech, která se narodila se srostlými vlasy.

Estetické hledisko

Tato útlá knížka je autorským dílem mladé grafické designérky a ilustrátorky Klary Persson. Kniha má osobité zpracování, které zahrnuje celostránkové ilustrace, netradiční typografii i umístění textové složky. Typografii autorka pojala jako text psaný „ručně“. Akvarelové stylizované ilustrace jsou blízké dětskému výtvarnému projevu. Podporují rovinu příběhu svou názorností a smyslem pro detail.

Etické hledisko

Dvojčata Molly a Zuza jsou od narození spojená copy. Dívky jsou zvyklé vše dělat společně a zároveň si mnoho činností musí přizpůsobit svému „handicapu“. V různých komplikovaných situacích však přicházejí na to, že řešení jsou někdy poměrně snadná. Jednoho dne Zuza Molly ustříhne copy a dívky se od sebe odpojí. Hlavní myšlenkou knihy je, že není snadné si zvyknout na novou situaci, kdy se člověk ocitne najednou sám, bez toho, s kým byl od narození. Příběh tak dětem vypráví o složitostech sourozeneckého vztahu a paralelu je možné nalézt i v prvním odloučení dítěte při nástupu do školky. Kniha dětem připodobňuje jejich vlastní sourozenecké rozepře a nabízí řešení v usmíření a laskavém přístupu.

Edukativní hledisko

Tato rovina v knize není téměř zastoupena.

Popis tvůrčí dílny

Knihu jsem s dětmi četla venku u ohně a je pravda, že čtení v otevřeném prostoru téměř bez hranic, je pro obě strany mnohem náročnější. Děti se hůře koncentrují, předčítající musí mluvit hlasitě a venkovní ruchy odvádí pozornost od příběhu. Knihu jsem dětem předčítala opět obrácenou směrem k nim. Během čtení jsem několikrát vynechávala text a nechávala jsem děti hádat, jak bude pokračovat. Pro přiblížení hlavní myšlenky knihy jsem zvolila prožitkovou formu. Děti si stouply dovnitř kruhu, který tvořilo sešité prostěradlo. Prostěradlo jsme natáhli do úrovně zad a děti se měly opřít tak, aby vznikl co nejdokonalejší kruh. Během této činnosti jsem dětem vyprávěla o sounáležitosti skupiny, o tom, jak je každý člen skupiny důležitý. V jednu chvíli jsem se nečekaně z opory prostěradla uvolnila, takže následovala deformace kruhu a pád jednotlivých dětí na zem. Děti se smály, přišlo jim to velmi zábavné. Když se utišily, snažila jsem se s nimi přijít na to, co se vlastně stalo. Záměr této aktivity pro děti nebyl snadno pochopitelný. Nakonec jsme společnou rozmluvou došli k tomu, že není snadné a může to i trochu bolet, když nás člověk, na kterého jsme zvyklí, kterého máme rádi a patří do našeho „kruhu“ opustí. Zároveň ztráty a odcházení k lidskému životu patří stejně tak, jako nová setkání a návraty.

Po dočtení knihy se děti ptaly s velkým zájmem, proč dívky nenapadlo odpojit se daleko dřív, když měly takové těžkosti. Jestli je odštížení bolelo, kam odešla Molly atd. Bylo zřejmé, že jim tato kombinace předčítání a prožitku vyhovuje a napomáhá vžít se do děje.

Zhodnocení tvůrčí dílny

Prožitková forma se u tohoto tématu projevila jako velmi silný aktivizační a motivační prvek. Děti se učily v rámci aktivity vzájemně kooperovat tak, aby vytvořily co nejdokonalejší kruh. Řešily důsledky vzniklé odchodem jednoho člena z kruhu. Tyto aktivity pomáhají při rozvoji volných vlastností. Považuji za podstatné, aby u témat tohoto typu došlo ke katarzi, kdy si děti plnohodnotně „odžijí“ modelovou situaci a nezůstane u nezodpovězených otázek. Toho se dá docílit trpělivým a vnímavým přístupem.

2.5 Ferdinande!

Autor: Robin Král

Ilustrace: Andrea Tachezy

Nakladatelství: Běžiliška 2013

11 stran, formát 17x17

Leporelo *Ferdinande!* je dílem básníka, textaře a překladatele Robina Krále a ilustrátorky s osobitým stylem, Andrey Tachezy. Kniha získala ocenění v soutěži Zlatá stuha v kategorii Výtvarná část – knihy pro mladší děti. Ukrývá v sobě veršované vyprávění o netopýří rodině, jednom zmizení a velikém pátrání.

Estetické hledisko

Půvabné trojrozměrné leporelo je ukázkou skvělého řemeslného zpracování knižní produkce nakladatelství Běžiliška. Leporelo je ručně lepené a jsou na něm použity kvalitní materiály, které jsou hapticky příjemné a navíc ekologické. Leporelo se po přečtení dá složit do domečku, takže v sobě spojuje knihu a nápaditý herní prvek. Ilustrace, jsou vyvedeny v pastelových tónech se smyslem pro detail. Postavičky netopýřů mají ilustrátorčin originální rukopis, který je hravý, jednoznačný a nepodbíživý. Veršované vyprávění je působivé svojí lehkostí a vtipem.

Etické hledisko

V tomto příběhu by se dal nalézt snad jen sourozenecký vztah a vzájemná solidarita a pomoc. U tohoto typu knihy nemusí být etické kritérium dominantní.

Edukativní hledisko

Tato složka tu též není zastoupena.

Popis tvůrčí dílny

Čtení leporela *Ferdinande!* bylo díky minimu textu velmi krátké. Důraz jsem kladla obzvlášť na dobrý přednes. Kniha svým vizuálním a herním zpracováním zaujala především nejmladší děti, které si s ní chtěly hned po přečtení hrát. V rámci tvůrčí dílny jsem si pro děti připravila výrobu totožně skládacího leporela. Pro děti jsem měla nachystanou tvrdou lepenku, kterou jsem získala z tiskárny jako odpadní produkt. Lepenku jsme si naformátovali na čtverce. Starší děti pomáhaly mladším s měřením. Poté jsem čtverce vyřízla ostrým nožem a společně s dětmi jsme je jeden po druhém lepili k sobě kobercovou páskou. Velikost čtverců nebyla vždy na milimetr přesná, ale i

s odchylkami se nám podařilo domeček postavit. Děti si vzaly papíry a kreslily „pokojíčky“, do domečku, které jsme tam poté nalepili. Do svého pokojíčku mohly umístit cokoli dle svého přání. Ne všechny děti byly ten den přítomny, tak zůstaly některé zdi holé.

Zhodnocení tvůrčí dílny

Tato dílna byla zaměřená zejména na kreativní výtvarnou činnost. Děti se těmito aktivitami učí konstruktivní a grafické činnosti. Rozvíjí grafomotorické dovednosti, učí se praktickému používání různých pomůcek a nástrojů. Seznamují se s různými typy materiálů. Zároveň se učí výtvarnému projevu a rozvíjí vlastní imaginaci.

3 Závěr

Tato bakalářská práce se věnuje fenoménu dětské knihy z hlediska třech kritérií, která by měla kvalitní kniha obsahovat. Těmito znaky jsou estetika, etika a edukace. Na základě těchto znaků a jejich vymezení u jednotlivých knih, proběhly v rámci praktické části této práce tvůrčí dílny s dětmi předškolního věku. Výběr knih byl subjektivní, vodítkem mi byly ediční plány zvolených nakladatelství a případná výtvarná a literární ocenění.

Mojí vstupní tezí byla myšlenka komplexního působení všech výše zmíněných složek na dítě tak, aby co nejlépe rozvíjely vztah dítěte ke knize a jeho osobní předpoklady. Snahou bylo vytěžit z dané knihy maximum.

Poznatky, které jsem získala z tvůrčích dílen a teoretického základu shrnuji zde.

Ne vždy jsou u knihy všechna kritéria naplněna, což nemusí apriori snižovat její kvalitu a přínos. Velmi důležitým faktorem při výběru dětské knihy je zohledněný „dětský aspekt“, který je určujícím faktorem pro správnou a celistvou recepci díla. U některých současných knih dochází v tomto směru ke stírání hranic a percepce dítěte tak může být problematická. Je poté zapotřebí větší invence dospělého k doplnění či dovysvětlení významu. Estetické kritérium u knihy funguje jako emoční stimulant, který je obzvláště významný pro malé děti. Považuji za velmi vhodné a funkční u systematické práce s knihou zařazovat aktivizační a zážitkové formy, které prohloubí sdělení knihy. Malé děti jsou vedeny svou přirozeně se rozvíjející poznávací aktivitou a zvědavostí, čehož lze dobře využít při úvodním představení knihy. Ráda bych zdůraznila, že role zprostředkovatele dětské knihy by měla být chápána jako aktivní v průběhu celého procesu vnímání kulturních podnětů v oblasti dětského písemnictví. Blízkost a důvěra, které se při četbě vytvářejí mezi zprostředkovatelem a recipientem je velkým zadostiučiněním.

Rozvoj dětského písemnictví je organickým procesem, který je ovlivňován mnoha sociokulturními faktory. Pokud se tato oblast zdravě rozvíjí a je podrobována i kritické reflexi, stává se velmi důležitým „stavebním kamenem“ kultury dané společnosti.

4 Seznam informačních zdrojů

Literatura

REISSNER, Martin. *Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy = Illustration : insights into illustrations to accompany Czech children's books*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. 219 stran ISBN 978-807028-439-1.

CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1982. 572 s.

FIALOVÁ, Alena, ed. *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014. 817 s. Literární řada. ISBN 978-80-200-2410-7.

URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. V Olomouci: Votobia, 2003. 363 s. ISBN 80-7198-548-1.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s. ISBN 80-85839-44-X.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd. České Budějovice: PF v Českých Budějovicích, 1992. 98 s.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 435 s. Pyramida – encyklopedie. ISBN 80-7038-078-0.

GEBHARTOVÁ, Vladimíra. *Literatura pro děti s ukázkami textů: učebnice pro 2. roč. stud. oboru učitelství pro mateřské školy na stř. pedagog. školách*. 1. vyd. Praha: SPN, 1987. 287 s. Učebnice pro střední školy.

DĚDINOVÁ, Tereza a Radek HORÁČEK. *Fenomén kniha: výtvarná výchova a umění knihy = Phenomenon - the book : art education and the art of book*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 92 s. ISBN 978-80-210-4727-3.

KRUMML, Milan. *Comics: stručné dějiny*. Praha: Martin Trojan - 3-JAN, c2007. 318 s. ISBN 80-86839-12-5.

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. 378 s. ISBN 978-80-7277-165-3.

POLÁČEK, Jiří, ed. *Cesty současné literatury pro děti a mládež: tradičnost-inovace*. Slavkov u Brna: BM Typo, 2003. Ladění (BM Typo). ISBN 80-903339-0-7, str. 65 BM Typo, 2003. Ladění (BM Typo). ISBN 80-903339-0-7.

Elektronické zdroje

KOZÁKOVÁ, Petra, Tereza BURIÁNKOVÁ, Ondřej PEŠEK a Eva HEŘMANOVÁ. Estetika. *Artslexikon* [online]. [cit. 2018-04-28].

Dostupné z: <http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Estetika>

Labyrint. Labyrint [online]. [cit. 2018-05-07].

Dostupné z: <http://www.labyrint.net/kniha/684/lumir-vcelari>

Magnesia Litera. *Magnesia Litera* [online]. Copyright © Magnesia Litera 2018.

Všechna práva vyhrazena [cit. 18.05.2018].

Dostupné z: [http://www.magnesia-](http://www.magnesia-litera.cz/?gclid=EAIaIQobChMIpvP6touQ2wIVyI4YCh3fewVrEAAYASAAEgKc2_D_BwE#archiv)

[litera.cz/?gclid=EAIaIQobChMIpvP6touQ2wIVyI4YCh3fewVrEAAYASAAEgKc2_D_BwE#archiv](http://www.magnesia-litera.cz/?gclid=EAIaIQobChMIpvP6touQ2wIVyI4YCh3fewVrEAAYASAAEgKc2_D_BwE#archiv)

Statut Zlaté stuhy. [online]. 2018 [cit. 2018-04-27]

Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/cs/statut-zlate-stuhy>

vydavatelství knih pro děti | Meander. *vydavatelství knih pro děti* | Meander [online].

Copyright © Meander, [cit. 15.05.2018].

Dostupné z: <http://www.meander.cz/>

Pecháčková, Ivana: Starý a Nový zákon pro děti - iLiteratura.cz. *iLiteratura.cz - titulní stránka - iLiteratura.cz* [online]. Copyright © Zdeněk A. Eminger [cit. 15.05.2018].

Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/38507/pechackova-ivana-stary-a-novy-zakon-pro-deti-komplet>

nakladatelství Běžiliška - o nakladatelství. *nakladatelství Běžiliška* [online]. [cit. 16.05.2018].

Dostupné z: <https://www.beziliska.cz/beziliska>

Ostatní prameny

ČERNÁ, Olga. *Čtení není žádná nuda: náměty k rozvíjení čtenářské gramotnosti a radosti ze čtení*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0720-7.